

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
KOMUNIKĀCIJAS STUDIJU NODAĻA

**EKSPERIMENTU UN CITU METOŽU IZMANTOJUMS
LATVIJAS PĒTNIECISKAJĀ ŽURNĀLISTIKĀ: TIESISKAIS ASPEKTS**

BAKALAURA DARBS

Autors: **Sindija Kostigova**

Studenta apliecības Nr.: sk18017

Darba vadītāja: pasniedzēja Mg. Sarmīte Kolāte

RĪGA 2021

ANOTĀCIJA

Bakalaura darba „Eksperimentu un citu metožu izmantojums Latvijas pētnieciskajā žurnālistikā: tiesiskais aspekts” mērķis ir noskaidrot, kā un kuri mediji Latvijā pielieto eksperimentus un citas netradicionālas metodes kā informācijas iegūšanas veidu un ko par eksperimentu un citu metožu pielietošanu mediju darbā domā pētnieciskie žurnālisti un advokāts.

Teorētiskajā daļā aprakstīti pētnieciskās žurnālistikas teorētiskie pamati un metodes, kuras izmanto pētnieciskajā žurnālistikā informācijas iegūšanai.

Pētījumā izmantotas divas kvalitatīvās pētniecības metodes – gadījuma analīze un daļēji strukturētā intervija.

Darba gala rezultāts ir pētījumā balstīti secinājumi par Latvijas pētnieciskajā žurnālistikā izmantotajām metodēm un gadījumiem, kad kādam medijam ir bijuši tiesu darbi izmantoto informācijas iegūšanas metožu dēļ.

Atslēgvārdi: pētnieciskā žurnālistika, metodes, likumi, ētika, tiesības.

ANNOTATION

The aim of Bachelor thesis „The use of experiments and other methods in Latvian investigative journalism: the legal aspect” is to find out how and which media in Latvia use experiments and other non-traditional methods as a way of obtaining information.

The theoretical part describes the theoretical foundations of investigative journalism and the methods used in investigative journalism to obtain information.

The study uses two qualitative research methods – case study and semi-structured interview.

The final result of thesis is conclusions based on the methods used in Latvian investigative journalism and cases when some media have had court proceedings due to the methods that were used when obtaining information.

Keywords: investigative journalism, methods, laws, ethics, rights.

SATURS

APZĪMĒJUMU SARAKSTS.....	5
IEVADS	6
1. TEORĒTISKĀ DAĻA.....	10
1.1 <i>Žurnālistikas raksturojums.....</i>	<i>10</i>
1.2 <i>Žurnālistikas ētika un likumi</i>	<i>13</i>
1.3 <i>Pētnieciskā žurnālistika.....</i>	<i>16</i>
1.4 <i>Informācijas iegūšanas metodes pētnieciskajā žurnālistikā</i>	<i>21</i>
2. METODOLOĢISKĀ DAĻA.....	24
2.1 <i>Gadījuma analīzes raksturojums</i>	<i>24</i>
2.2 <i>Daļēji strukturētās intervijas</i>	<i>27</i>
2.3 <i>Pētījuma plāns.....</i>	<i>29</i>
3. EMPĪRISKĀ DAĻA	31
3.1 <i>Raidījuma „Aizliegtais paņēmiens” raksturojums</i>	<i>31</i>
3.2 <i>Raidījuma „De Facto” raksturojums</i>	<i>32</i>
3.3 <i>Raidījuma „Nekā personīga” raksturojums</i>	<i>32</i>
3.4 <i>Raidījuma „Atvērtie faili” raksturojums.....</i>	<i>33</i>
3.5 <i>Ziņu portāla Delfi oriģinālā satura „Delfi+” raksturojums</i>	<i>34</i>
3.6 <i>Žurnāla „IR” raksturojums</i>	<i>35</i>
3.7 <i>Baltijas pētnieciskās žurnālistikas centra „Re: Baltica” raksturojums.....</i>	<i>36</i>
3.8 <i>Likumi medijiem un žurnālistiem Latvijā</i>	<i>37</i>
3.9 <i>Gadījuma analīzes rezultāti.....</i>	<i>41</i>
3.10 <i>Daļēji strukturēto interviju rezultāti</i>	<i>46</i>
4. SECINĀJUMI	52
IZMANTOTIE INFORMĀCIJAS AVOTI	54
PIELIKUMI.....	57
1. <i>pielikums Daļēji strukturēto interviju jautājumi žurnālistiem</i>	<i>57</i>
2. <i>pielikums Daļēji strukturētās intervijas jautājumi advokātei.....</i>	<i>58</i>
3. <i>pielikums Daļēji strukturētā intervija ar ”Re:Baltica” žurnālisti Inesi Liepiņu.....</i>	<i>59</i>
4. <i>pielikums Daļēji strukturētā intervija ar „De Facto” žurnālisti Ingu Šņori</i>	<i>61</i>
5. <i>pielikums Daļēji strukturētā intervija ar „Nekā personīga” žurnālisti Ilzi Jaunalksni</i>	<i>62</i>
6. <i>pielikums Daļēji strukturētā intervija ar „Atvērtie faili” žurnālisti Anitu Braunu.....</i>	<i>64</i>
7. <i>pielikums Daļēji strukturētā intervija ar „Aizliegtais paņēmiens” žurnālistu Gunti Bojāru</i>	<i>66</i>
8. <i>pielikums Daļēji strukturētā intervija ar zvērinātu advokāti Lindu Bīriņu.....</i>	<i>68</i>

APZĪMĒJUMU SARAKSTS

LTV – Latvijas Televīzija

LŽA – Latvijas žurnālistu asociācija

LR – Latvijas Radio

LSM – Latvijas Sabiedriskais medijs

ES – Eiropas Savienība

ECT – Eiropas Cilvēktiesību tiesa

VSIA – Valsts sabiedrība ar ierobežotu atbildību

NATO – Ziemeļatlantijas Līguma organizācija

IEVADS

Pētniecisko žurnālistiku Latvijā autore pētīja savā kursa darbā, kas tika aizstāvēts 2020. gadā. Kursa darbā ar pilno nosaukumu „Pētnieciskās žurnālistikas attīstība Latvijā laika posmā no 2000. gada līdz 2020. gadam” tika apkopoti populārākie Latvijas mediji, kas savā dienaskārtībā iekļauj pētnieciskās žurnālistikas saturu. Apkopojot šo informāciju, tika apskatīta arī tāda tēma kā dažādas pētniecības metodes, ko izmanto žurnālisti, lai pēc iespējas veiksmīgāk atklātu nepieciešamo informāciju un nodotu sabiedrībai vērtīgu informāciju. Tā kā kursa darba pētāmais lauks bija atšķirīgs, autore uzskatīja, ka nozīmīgi ir izprast arī to, ar kādām metodēm žurnālisti, kas strādā pētnieciskajā žurnālistikā Latvijā, iegūst informāciju, tāpat arī apskatīt gadījumus, kad Latvijā kāds no medijiem vai pētnieciskajiem žurnālistiem ir iesūdzēts tiesā par izmantotajām informācijas iegūšanas metodēm.

Bakalaura darbā autore vēlas izpētīt to, kā dažādi mediji Latvijā iegūst informāciju un kādas metodes tie izmanto, salīdzināt tās un vērtēt to atbilstību teorijai par pētniecisko žurnālistiku, apkopot pētnieciskās žurnālistikas ētikas normas, kā arī noskaidrot žurnālistu un advokāta viedokli par to, cik likumīgi un ētiski ir izmantot dažādas netradicionālas metodes pētniecības nolūkos.

Veiksmīgi izmantotu metožu un pētniecības rezultātā var ļoti krasi mainīties dažādi viedokļi un procesi gan dažu cilvēku lokā, gan plašākā mērogā. Var arī pilnībā izmainīties sabiedrības viedoklis par dažādām nozīmīgām problēmām. Šie rezultāti var mainīt ne tikai sabiedrības attieksmi, bet arī valsts un dažādu nozīmīgu vai mazāk ietekmīgu organizāciju attieksmi pret problēmām. Darba temats „Eksperimentu un citu metožu izmantojums Latvijas pētnieciskajā žurnālistikā: tiesiskais aspekts” ir aktuāls, jo šī temata aktualitāti nosaka dažādas norises sabiedrībā, kas ir aktuālas konkrētā brīdī. Piemēram, šajā laikā aktuālākās tēmas ir saistītas ar Covid-19 vīrusu un ar politiskām norisēm valstī. Lai gan dažādas metodes un eksperimenti, lai iegūtu informāciju, Latvijas pētnieciskajā žurnālistikā tiek izmantotas jau vairākus gadus, ir būtiski neaizmirst par to, cik pretrunīgas tās var būt. Izmantotās informācijas iegūšanas metodes ir pretrunīgas gadījumos, kad žurnālists izmanto, piemēram, slēpto kameru vai slēpto ierakstu. Arī šobrīd – Covid-19 pandēmijas laikā – žurnālistiem ir ierobežoti veidi, kā iegūt informāciju, tāpēc tas, vai viņi izmantos eksperimentus, vai citas metodes šajos apstākļos, var būt pretrunīgi sabiedrībā.

Darba problēma: bakalaura darba pētījuma problēma ir grūtības nošķirt to, cik katrs no pētāmajiem gadījumiem ir ētisks. Katrs gadījums ir individuāls un cilvēki to var uztvert atšķirīgi un pat saasināti. Gadījumi, kad medijs vai žurnālists konkrētu metožu izmantošanas

rezultātā ir iesūdzēts tiesā, tiks apskatīti darba empīriskajā daļā. Tāpat arī darba problēma ir, ka šādu gadījumu Latvijā nav daudz, jo pārsvarā tiek celtas apsūdzības par citām tēmām, kas nav saistītas ar informācijas iegūšanas metodēm.

Darba mērķis: noskaidrot, kā un kuri mediji Latvijā pielieto eksperimentus un citas netradicionālas metodes kā informācijas iegūšanas veidu un ko par eksperimentu un citu metožu pielietošanu mediju darbā domā pētnieciskie žurnālisti un advokāts.

Pētījuma objekts: pētnieciskās žurnālistikas materiāli – televīzijas raidījumu „De Facto”, „Nekā Personīga”, „Aizliegtais paņēmiens”, radio raidījuma „Atvērtie faili”, žurnāla „IR”, „Delfi” oriģinālā satura „Delfi+” un Baltijas pētnieciskās žurnālistikas centra „Re:Baltica” materiāli. Tāpat arī pētījuma objekts ir žurnālistu viedoklis un profesionālā pieredze, darbojoties minētajos medijos.

Pētījuma priekšmets: informācijas iegūšanas metodes pētnieciskajā žurnālistikā.

Pētījuma uzdevumi:

1. Apkopot teorētisko literatūru par pētniecisko žurnālistiku un tajā izmantotajām informācijas iegūšanas metodēm.
2. Apkopot teorētisko literatūru par žurnālistikas ētikas principiem un pamatlikumiem.
3. Veikt gadījuma analīzi, balstoties uz iegūtajiem materiāliem par eksperimentu un citu metožu izmantošanu pētnieciskajā žurnālistikā Latvijā.
4. Veikt intervijas ar advokātu un pētnieciskajiem žurnālistiem no dažādiem Latvijas medijiem.
5. Analizēt iegūtos datus un ekspertu intervijas.
6. Apkopot secinājumus.

Pētījuma jautājumi:

1. Vai un kā atšķiras informācijas iegūšanas metodes katrā no minētajiem medijiem?
2. Kādas tēmas tiek apskatītas pētnieciskajos televīzijas un radio raidījumos, iknedēļas žurnālā „IR”, „Delfi+” un Baltijas pētnieciskās žurnālistikas centra „Re:Baltica” materiālos?
3. Vai tās metodes, ko izmanto pētnieciskie žurnālisti Latvijā, lai iegūtu informāciju, ir ētiskas un likumīgas un kas to nosaka?

Teorētiskais ietvars: teorētiskā informācija par pētniecisko žurnālistiku un tajā izmantotajām informācijas iegūšanas metodēm ir iegūta no pētījumiem, zinātniskās literatūras, monogrāfijām, interneta resursiem.

Darba teorētiskais ietvars ir apkopots no autoru Viljamsa Geinsa un Hugo de Burga (*William Gaines* un *Hugo de Burgh*) darbiem, kuros aprakstīti pētnieciskās žurnālistikas teorētiskie pamati un funkcijas, kā arī metodes, kas tiek izmantotas informācijas iegūšanai.

Darbā ir atspoguļota teorija par empīriskajā daļā izmantotajām metodēm. Šīs kvalitatīvās pētniecības metodes ir gadījuma analīze un daļēji strukturētās intervijas.

Pētījuma metodes: pētījumā izmantotas divas kvalitatīvās pētniecības metodes. Gadījuma analīze izmantota, lai izvērtētu katru gadījumu atsevišķi, kurā kāds medijs vai žurnālists iesūdzēts tiesā, izmantojot informācijas iegūšanas metodes. Gadījuma analīzes uzdevums ir iegūt iespējami pilnīgu izpratni par konkrēto notikumu vai situāciju. Gadījuma analīze koncentrējas uz jautājumiem „kā?”, „kādā veidā?”, „kāpēc?”.

Daļēji strukturēta intervija izmantota, lai noskaidrotu, ko attiecīgo mediju darbinieki domā par dažādu metožu izmantošanu informācijas iegūšanai un vai viņuprāt tas ir ētiski. Tāpat arī daļēji strukturēta intervija izmantota, lai noskaidrotu advokāta viedokli par metožu izmantošanu pētniecībā un to atbilstību Latvijas Republikas likumdošanai.

Darba struktūra: pētījums ir sadalīts trīs daļās – teorētiskajā, metodoloģiskajā un empīriskajā daļā. Darba teorētiskajā daļā apkopots, kas ir žurnālistika, ar ko tā atšķiras no pētnieciskās žurnālistikas un ko tā aptver. Tiks apkopoti žurnālistikas pamatlikumi un ētikas principi. Apkopota teorētiskā literatūra par metodēm, kas tiek izmantotas žurnālistikā, lai iegūtu informāciju. Darba metodoloģiskajā daļā aprakstīta teorija par to, kas ir gadījuma analīze un daļēji strukturēta intervija. Pētījuma empīriskajā daļā veikta gadījuma analīze, izpētot un apkopojot gadījumus, kad kāds medijs ir iesūdzēts tiesā par metodēm, ko tas izmantojis informācijas iegūšanai. Izmantojot kvalitatīvo metodi – intervēšanu – iegūti komentāri no advokāta un pētnieciskajiem žurnālistiem, lai noskaidrotu viņu viedokli par dažādu netradicionālu metožu izmantošanu žurnālista darbā. Darba noslēgumā veikta iegūto datu analīze un interviju apkopojums, kuru rezultātā veidoti secinājumi un rastas atbildes uz izvirzītajiem pētījuma jautājumiem.

Sagaidāmie rezultāti: veicot pētījumu, tiek sagaidīts, ka būs apskatītas visas metodes, kuras izmanto pētnieciskie žurnālisti Latvijā informācijas iegūšanai, kā arī darbā minēti dažādi piemēri, kādos gadījumos šīs metodes ir pielietotas. Tiek sagaidīts, ka darbā būs apskatīti arī tie piemēri Latvijas pētnieciskajā žurnālistikā, kad dažādu metožu izmantošana ir likusi stāties medijam vai žurnālistam tiesas priekšā. Analizējot Latvijas Republikā izdotos likumus, kas ir saistoši žurnālistiem un medijiem, apkopots tas, kāds ir tiesiskais pamats metožu izmantošanai un kādas ir žurnālista tiesības, kurš tās izmanto.

Novitāte: tiek sagaidīts, ka pētījumā būs apkopoti un strukturēti nozīmīgākie gadījumi Latvijas pētnieciskajā žurnālistikā, kad medijs ir izmantojis dažādas pretrunīgas metodes, lai ievāktu nepieciešamo informāciju un kad medijam tā dēļ ir bijuši tiesu darbi.

1. TEORĒTISKĀ DAĻA

Bakalaura darbā apskatītais teorētiskais materiāls ietver gan to, kas ir pētnieciskā žurnālistika, gan to, kādas metodes žurnālisti visbiežāk izmanto informācijas iegūšanai. Neskatoties uz to, šie materiāli nav viennozīmīgi, jo kvalitatīva pētījuma ietvaros nevar izdalīt to informāciju un tās informācijas iegūšanas metodes, kas atbilst tikai pētnieciskajai žurnālistikai. Profesionāli mediju darbinieki – žurnālisti – savā darbā cenšas ievērot vispārpieņemtas žurnālistikas normas un ētiku, kas ir raksturīgs ne tikai žurnālistiem, kas veido pētniecisko saturu, bet arī žurnālistiem, kas strādā sporta, dzīvesstila, ziņu dienesta un citos žurnālistikas žanros. Tā iemesla dēļ, pētījuma teorētiskajā daļā tiks apskatīti žurnālistikas pamatprincipi un vērtības, kā arī vispārēji būtiski žurnālistikas kvalitātes kritēriji.

1.1 Žurnālistikas raksturojums

Dažkārt komunikācijas nozarē tiek uzskatīts, ka jebkura informācijas paušana un nodošana sabiedrībai nozīmē, ka runa ir par žurnālistiku. Žurnālisti Ričards Rūdins (*Richard Rudin*) un Trevors Ibotsons (*Trevor Ibbotson*) pauž pārliecību, ka žurnālistika ir kas vairāk par vienkāršu informācijas publicēšanu kādā medijā. Viņi uzskata, ka, piemēram, kāda pārraide par to, kas notiek Saeimā vai Parlamentā, ja tā nav rediģēta vai kā citādi vēl komentēta, nav žurnālistika, tā ir tikai kāda notikuma pārraidīšana un tai nav pievienotās vērtības. Tāpat arī kāda sporta veida rezultātu publicēšana vai sporta notikumu pārraidīšana nav žurnālistika, tā ir tikai informācija, kas nodota sabiedrībai, lai tā būtu informēta par attiecīgo tēmu. Autori uzskata, ka žurnālistika ir par notikumiem, idejām, informāciju un konfliktiem kādā noteiktā kontekstā, tā ir par faktu atlasīti un stāsta prezentēšanu. Galvenokārt žurnālistika attēlo notikumus un darbības, kas tiek balstītas uz patiesību un derīgumu.¹

Žurnālistikā ir jānodala vai konkrētais vēstījums būs stāsts, vai ziņa. Žurnālisti R. Rūdins un T. Ibotsons ziņas definē kā kaut ko „jaunu, interesantu un patiesu”.² Neskatoties uz to, šī definīcija nav pietiekami plaša un visaptveroša, lai raksturotu žurnālistiku. Tā iemesla dēļ, ziņas arvien grūtāk paliek atrast ko jaunu un inovatīvu. Jauns – kā norāda autori, apzīmējums „jauns” sagādā vismazākās grūtības, jo diez vai kāds strīdēsies par to, ka kaut kas ir noticis tikko vai nesen, līdz ar to tā nav lielākā problēma meklējot ziņu. Interesanti – ar šo terminu ir nedaudz grūtāk, jo rodas acīmredzams jautājums: „Kam tad šī ziņa ir interesanta?”. Cilvēku interesi par stāstu lielā mērā nosaka tas, no kādas vides viņš nāk, kāds ir tā sociālais

¹ Rudin, R., Ibbotson, T. (2002). *An Introduction to Journalism*. Oxford: Focal press. P. 8.

² Turpat. 5. – 6. lpp.

vai materiālais stāvoklis, kā arī stāvoklis sabiedrībā. Neskatoties uz to, kāda konkrēta ziņa var būt interesanta visām cilvēku kategorijām, ja tā skar attiecīgo valsti vai cilvēci kopumā. Patiess – kā min autori, ar šo terminu ir visgrūtāk. Kā zināms, katram cilvēkam ir sava taisnība un gandrīz visiem iesaistītajiem kādā notikumā ir savs redzējums un stāstījums par to, kas un kā ir noticis. Pieņemot to, ka katrs no viedokļiem ir ‘patiess’, tie tomēr ir atšķirīgi. Žurnālista darbs ir novērtēt dažādus viedokļus un mēģināt apkopot saskaņotu, kodolīgu un objektīvu domu izklāstu, ņemot vērā notikušo. Protams, žurnālistikas pamatā tiek pieņemts, ka žurnālists ir objektīvs un viņam nav tiešas iesaistes stāstā, kā arī viņš nekādā veidā neietekmē stāsta dalībniekus, bet jāņem vērā, ka neprofesionāls žurnālists var pieļaut būtisku kļūdu savā profesionālajā darbā – būt subjektīvs.³

Akadēmiķi Johans Galtungs un Mari Rūge (*Johan Galtung* un *Mari Ruge*) ir aprakstījuši 11 faktorus, kas ietekmē to, vai stāsts atbilst žurnālistikas pamatprincipiem un vai attiecīgais notikums ir jaunums:

1. Biežs (*Frequency*) – kad notikums risinājās saistībā ar publicēšanas biežumu.
2. Mērogs (*Threshold*) – notikumam jābūt noteiktā svarīguma pakāpē. Piemēram, divi cilvēki, kas nomiruši ceļu satiksmes negadījumā būs mazāk sensacionāli ziņām, nekā 12 cilvēku nāve kādā citā negadījumā.
3. Skaidrs (*Clarity*) – vēstījumam jābūt skaidram un saprotamam.
4. Nozīmīgs (*Meaningful*) – ziņai jāattiecas uz konkrēto sabiedrības daļu, kurā tā tiek izpausta.
5. Paredzams (*Consonance*) – ja ziņas ir iespējams paredzēt, tad tām ir lielāka iespēja tikt iekļautām mediju dienaskārtībā.
6. Negaidīts (*Unexpected*) – tas neattiecas uz 5. punktu, taču vēstījums konkrētajā medijā nereti būs vērtīgāks, ja notikums būs negaidīts un rets.
7. Nepārtraukts (*Continuity*) – kad vēstījums kļūst par ziņu, tas vienmēr būs kā ziņa.
8. Kompozīcija (*Composition*) – ziņa kopumā ir līdzsvarota un tai ir stāstu klāsts, kas ieinteresē mediju patērētājus.
9. Koncentrēts (*Concentration*) – ziņa koncentrējas uz nāciju un uz indivīdu. Uzskatāms piemērs ir Amerikas Savienoto Valstu prezidenti, kuri iekļaujas abās kategorijās.
10. Uz cilvēku vērsts (*Person-Centred*) – to var saukt arī par cilvēku interesi.
11. Negatīvs (*Negativity*) – nereti sliktas ziņas ir ‘derīgākas’ par labajām ziņām.⁴

³ Rudin, R., Ibbotson, T. (2002). *An Introduction to Journalism*. P. 6.

⁴ Turpat.

Lai saprastu to, kā ir izveidojušies žurnālistikas pamatprincipi no vēstures līdz mūsdienām, ir svarīgi atzīmēt dažus nozīmīgākos pieturpunktus žurnālistikas vēsturē. Žurnālistikas vēsture uzskatāmāk parādās plašsaziņas līdzekļu īpašnieku, viņu daudzo redaktoru un žurnālistu, dažādu ziņu sociālo kritiķu un mazāk pazīstamu pedagogu un tehnoloģiju novatoru biogrāfijās. Bet to lomu var saprast tikai saistībā ar jaunāko mediju veidiem: sākot no ziņu brošūrām, biļeteniem un laikrakstiem, līdz pat avīžu žurnāliem, kinohronikām, radio, televīzijas ziņu pārraidēm un 21. gadsimta tiešsaistes multivides ziņu formām.

Grāmatas „Historical Dictionary of Journalism” autors Ross Īmans (*Ross Eaman*) žurnālistiku raksturo kā vienu no diskursa formām. Viņš norāda, ka kopš brīža, kad žurnālistikas vēsturnieki pētījuši žurnālistiku, daudzi no viņiem žurnālistiku ir saistījuši tieši ar diskursa formu. Tas nozīmē, ka arī šajā vēsturē – žurnālistikas vēsturē – ir vairāki tēli, starp kuriem ir gan varoņi (ziņu vēstītāji, redakcijas), gan ļaunie jeb antagonisti (viltus ziņas un meli). Tā ietver ne tikai ziņu iegūšanas un prezentēšanas elementus, kas ir, piemēram, intervijas, apgrieztā piramīda un kopsavilkumi, bet arī dažādus žurnālistikas žanus, piemēram, feļetonus, dokudrāmas, slejas, ziņu žurnālistiku un daudzas citas žurnālistikas formas. Kā raksturo R. Īmans, „tā ir viņu [žurnālistikas vēsturnieku] mijiedarbība, kas rada mainīgu un caurspīdīgu, bet tomēr redzamu robežu, atdalot žurnālistiku no citiem diskursa veidiem”.⁵

Lai gan līdz 21.gadsimtam ziņas ir attīstījušās jau tādā formā, ka tās ir pieejamas gandrīz visiem un visur, ziņu pirmssākumi meklējami Senajā Romā, kur 59. gadā p.m.ē. Jūlijs Cēzars pirmo reizi lika izdot *acta diurna* jeb ikdienas laikrakstu, kurā oficiāli bija atļauts publicēt dažādas ziņas vai stāstījumus par ievērības cienīgiem notikumiem Romā. Tehnoloģijām attīstoties, ziņas tika nodotas papirusu, pēc tam papīra formā, ierasts, tajās tika vēstīts par tajā brīdī aktuālo attiecīgajā pilsētā vai valstī. Ap 1440. gadu Johans Gūtenbergs izgudroja pirmo pārvietojamo drukāšanas sistēmu Eiropā, ar laiku drukātais materiāls jau bija pieejams lielākajā daļā Eiropas valstu. 17. gadsimtā Eiropā strauji attīstījās dažādi laikraksti, kuros nu jau tika rakstīts ne tikai par aktuālo attiecīgajā zemē, bet visā pasaulē, iekļaujot arī dažādas *soft* jeb vieglās ziņas. Ap 18. gadsimtu parādījās ne tikai vairāk ikdienas laikrakstu, bet arī specifiskie laikraksti, piemēram, dažādi sieviešu vai vīriešu auditorijai domātie žurnāli un avīzes. Arvien jauni laikraksti parādījās ne tikai Eiropā, bet arī Dienvidamerikā, Āzijā un Āfrikā. 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā parādījās radio, kas gan sākotnēji tika izmantots kā komunikācijas veids Pirmajā pasaules karā, taču vēlāk, attīstoties radio, tas tika

⁵ Eaman, R. (2009). *Historical dictionary of journalism*. USA: Scarecrow press, Inc. P. 9.

izmantots kā kanāls, caur kuru nodot ziņas visai sabiedrībai.⁶ Līdzās drukātajai presei un radio, 20. gadsimta pirmajā pusē parādījās televīzija. Pirmā televīzijas pārraide notika 1928. gadā, kuru pārraidīja pirmā pasaules televīzijas stacija W2XB.⁷

Vairākus desmitus gadu attīstoties televīzijai un radio pārraidēm, gadsimtu mijā parādījās pirmais blogs, kurā lasītāji varēja paši pievienot komentārus par izlasīto saturu. Līdzās interneta attīstībai 2002. gadā tika atklāts Google News. 2004. gadā, iznākot Facebook un 2006. gadā Twitter platformai, ziņu žurnālistika parādījās jau citādākās formās, nekā ziņu patērētāji bija iepriekš to pieredzējuši.⁸ Līdz ar digitālās ziņu žurnālistikas attīstību un jaunu ziņu formu rašanos sāka parādīties arī dažādas viltus ziņas un konspirācijas teorijas. Teju ikviens šobrīd var kļūt par žurnālistu un publicēt dažādus rakstus blogos vai sociālo tīklu vietnēs, taču 21. gadsimtā katram ziņu patērētājam ir pašam jāspēj kritiski izvērtēt to, vai attiecīgais saturs un ziņas ir uzticamas un kvalitatīvas.

Lai gan ziņas un to izplatība dažādās formās novērojama jau pirms mūsu ēras, vēsturnieks un sociologs Džens Kalabijs (*Jean Chalaby*) uzstāj, ka žurnālistika tika „izgudrota” tad, kad ziņu veidošana lielā mērā kļuva par pašpārvaldošu praksi. Grāmatā „The Invention of Journalism”, Dž. Kalabijs norāda, ka šī „žurnālistiskā revolūcija” sākotnēji notika Lielbritānijā un Amerikas Savienotajās Valstīs 19. gadsimta beigās. Tad tā pakāpeniski daļēji izplatījās Francijā un citās Eiropas valstīs. Mūsdienu žurnālistika attīstījās caur dažādiem procesiem, kas noteikti ir jāaplūko plašākā kultūras kontekstā un laikā, ko vēsturnieks Ēriks Hobsboms (*Eric Hobsbawm*) raksturo kā garo 19. gadsimtu – laika posmu no Franču revolūcijas līdz Pirmajam pasaules karam.⁹

1.2 Žurnālistikas ētika un likumi

Apakšnodaļas „Žurnālistikas ētika un likumi” sākumā svarīgi pieminēt to, ka ētika un likumi nav viens un tas pats, lai gan nereti šie abi jēdzieni tiek jaukti konkrēti žurnālistikas notikumu kontekstā. Likums ir rakstiska vai vispārpieņemta norma par lietām, ko personai vajadzētu vai nevajadzētu darīt. Tas balstās uz kādas noteiktas varas principiem, tāpēc noteikti jāpiebilst, ka likumi var mainīties līdz ar laiku, kad mainās attiecīgā vara vai sistēma.¹⁰ Īsi, kā atšķirt likumu no ētikas, var ar piemēru – ja persona pārkāpj likumu, tai tiek piešķirts apcietinājums vai naudas sods, savukārt, ja tiek izdarīts ētikas pārkāpums, par to ne vienmēr var tikt piešķirts sods. Ētika – vārdam „ētika” ir divas nozīmes. Pirmā nozīme tiek saistīta ar

⁶ Eaman, R. (2009). *Historical dictionary of journalism*. P. 13. – 33.

⁷ Medhurst, J. (2019. gada 27. septembris). *How public TV broadcasting was born*. Izgūts no <https://theconversation.com/how-public-tv-broadcasting-was-born-120315>

⁸ Chalaby, K., J. (1998). *The Invention of Journalism*. New York: St. Martin's Press. P. 15. – 16.

⁹ Turpat. 25. lpp.

¹⁰ Hausman, C. (2012). *Principles and Practices of Journalism*. New Jersey: Rowan University. P. 281.

filozofiju, kas pēta jautājumus, kuri tiek saistīti ar notikumu pareizību vai nepareizību. Ētikai ir arī mazāk formāla nozīme, identificējot ētisko uzvedību ar labo vai sliktu uzvedību. Piemēram, „Viņš nerīkojās ētiski, kad kandidēja uz mēra amatu.”¹¹

Kā iepriekš minēts, likumi var mainīties ar laiku, kurā mainās attiecīgās valsts vara vai sistēma, tāpēc šajā nodaļā tiks apkopoti tie likumi, kuri pēc teorijas tiek visbiežāk pārkāpti žurnālistikā un žurnālistu darbā. Lai gan likumi, kas attiecināmi uz žurnālistiem, katrā valstī atšķiras, šajā nodaļā apkopoti tie likumi, kas tiek visbiežāk pārkāpti demokrātiskajās valstīs 21. gadsimtā. Grāmatas „Principles and Practices of Journalism” autors Karls Hausmans (*Carl Hausman*) aprakstījis vairākus likuma pārkāpumus žurnālistikā, taču pētījumā raksturots viens no šiem pārkāpumiem, ko autors ir atzīmējis kā vispopulārāko.

Neslavas celšana jeb *label*. Neslavas celšana ir nepatiesi publicēts paziņojums, kas kaitē kāda cilvēka reputācijai, padara šo cilvēku par izsmieklu vai arī kaitē šai personai viņa profesionālajā / personīgajā dzīvē. Neslavas celšanu var novērot visās masu mediju platformās. Autors K. Hausmans izšķir četrus faktus, kas nosaka, ka ziņojums ir negodīgs un četrus pamata aizstāvības veidus, ko visbiežāk izmanto žurnālisti. Četri elementi, kas nosaka, ka ziņojums nav godīgs, ir:

1. Identificēšana (*Identification*) – personai noteikti ir jābūt identificējamai konkrētajā rakstā vai raidījumā, lai tā varētu žurnālistu iesūdzēt tiesā. Personu var identificēt pat tad, ja tā nav nosaukta vārdā vai attēlota materiālā, bet auditorija tāpat var secināt, kas šī ir par personu.
2. Publikācija (*Publication*) – nepatiesi publicēts ziņojums ir nodots vēl kādai trešajai personai (*third-party*). Jāpiebilst, ka vēstule no personas personai, lai arī cik tā būtu negodīga un melīga, pēc likuma nav neslavas celšana. Tā ir neslavas celšana tikai tādā gadījumā, ja tā nonāk medijos.
3. Kaitējums (*Damage*) – lai nodarītais varētu tikt raksturots kā neslavas celšana, tam jānodara kādi zaudējumi. Ja žurnālists, kļūdoties rakstā, norāda personas garumu vai ko tamlīdzīgu nepareizi, tas nekādā veidā nenodara zaudējumus. Ja žurnālists rakstā norāda, ka persona ir notiesāts zaglis, lai gan persona acīmredzami tāds nav, tad tas var nodarīt kaitējumu šim cilvēkam.
4. Kļūda (*Fault*) – ja persona patiesi ir notiesāts zaglis, tad tas, ka žurnālists to piemin savā rakstā, nav nekas slikts. Savukārt, ja persona ir notiesāta par ko citu vai nav notiesāta vispār, tad gan žurnālistu var apsūdzēt neslavas celšanā.¹²

¹¹ Hausman, C. (2012). *Principles and Practices of Journalism*. P. 274.

¹² Turpat. 266. – 267. lpp.

Pret šīm apsūdzībām visbiežāk tiek izmantoti četri aizsardzības elementi:

1. Patiesība (*Truth*) – pārbaudāma patiesība ir absolūta aizsardzība pret neslavas celšanu, taču „patiesība” un „pārbaudāma patiesība” var būt dažādas lietas. Visbiežāk žurnālisti darbā cenšas izvairīties no „plašiem” vārdiem, kuriem var būt divdomīgs skaidrojums. Izmantojot vienkāršus, notikumu un cilvēku raksturojošus vārdus, var novērst to, ka žurnālistu apsūdz par neslavas celšanu.
2. Privilēģija (*Privilege*) – atkarībā no situācijas žurnālists var būt privilēģētāks savā amatā kā citu amatu pārstāvji, jo savu izdarīto var pamatot ar to, ka tas devis sabiedrībai kādu labumu un nozīmīgumu. Ja žurnālists godīgi un precīzi norāda faktus, kas ir aprakstīti jau pēc iepriekš notikušiem scenārijiem, tad žurnālists var tikt atbrīvots no apsūdzības, jo viņam tiek atļauts tas, kas tiek saukts par kvalificētu privilēģiju.
3. Godīgs komentārs (*Fair Comment*) – ja cilvēkam nepatīk kāds dziedātājs, viņš drīkst uzrakstīt negatīvu recenziju, taču, ja žurnālists iesaistās jau personīgos apvainojumos un „uzbrukumos”, tad tas vairs neskaitīsies kā taisnīgs komentārs un visticamāk viņš var tikt apsūdzēts neslavas celšanā.
4. Publiska persona (*Public Figure*) – žurnālists, kā sabiedriskais darbinieks, var tikt attaisnots neslavas celšanā, ja vien viņš vai medijs, kurā žurnālists strādā, spēj pamatot, kādā veidā konkrētā ziņa ir bijusi vērtīga sabiedrībai un kādu pienesumu tā ir devusi.¹³

Pētījuma empīriskajā daļā plašāk apkopots arī tas, par kādiem likuma pārkāpumiem visbiežāk žurnālisti tiek apsūdzēti Latvijā. Par pamatu ņemti augstāk minētie faktori un salīdzināts, vai tie atbilst arī Latvijas gadījumiem.

Katrā valstī ir savi noteiktie likumi, kuri uz kādu ilgāku vai ne tik ilgu laiku ir nemainīgi un tie nozīmē tikai vienu konkrētu faktu, taču ētika mēdz ietvert arī pretrunīgu apgalvojumu vērtēšanu, nosakot vai pretrunīgais apgalvojums ir pareizs vai nepareizs. Kā raksturo autors Karls Hausmans (*Carl Hausman*), sabiedrībai var būt nepareizs priekšstats par ētiku, kas pieņem, ka pastāv tikai viens „pareizais” jeb „ētiskais” un pārējais ir „neētiski” un „nepareizi”.¹⁴ Bieži vien tā ir taisnība, ka paties ir tikai viens pareizais un ētiskais, taču žurnālistikas ētikā starp ētisko un neētisko ir smalka robeža. Lai žurnālistiem būtu vieglāk darīt savu darbu un arī lai sabiedrība spētu izprast, cik tālu žurnālists drīkst „iet”, ir izveidots ētikas kodekss. Protams, ir ļoti daudz rakstisku ētikas kodeksu un daudzos gadījumos tas, kas rakstīts ētikas kodeksos, patiesībā nav par ētiku, bet gan par konkrētiem uzvedības

¹³ Hausman, C. (2012). *Principles and Practices of Journalism*. P. 266. – 267.

¹⁴ Turpat. 282. lpp.

noteikumiem un profesionālās darbības standartiem. Arī žurnālistikai, kā atsevišķai nozarei, ir izveidots savs ētikas kodekss, taču jāpiemin, ka žurnālistikas ētikas kodeksi katrā valstī atšķiras, jo kas vienā valstī ir pieļaujams, otrā absolūti nav.

Latvijā arī ir savs ētikas kodekss žurnālistiem, kurš pirmo reizi tika izveidots 2012. gadā un papildināts 2013. gadā un 2014. gadā. Ētikas kodeksu žurnālistiem Latvijā izveidoja Latvijas žurnālistu asociācija (LŽA), kas dibināta 2010. gadā un kuras mērķis ir „uzlabot žurnālistu profesionālo vidi, aizstāvēt vārda un preses brīvību, veicināt diskusiju par profesionālajām un ētikas problēmām, aizstāvēt žurnālistu profesionālās, ekonomiskās un sociālās tiesības, uzlabot un attīstīt masu mediju likumdošanu, sekmēt un rūpēties par biedru profesionālo apmācību un izaugsmi, rūpēties par žurnālistu mūžizglītību”¹⁵. Pētnieciskā žurnālistika šajā gadījumā nav izņēmums, bet tieši otrādi - tajā šim kodeksam ir jāpievērš vēl lielāka vērība. Latvijā nav kopīga ētikas kodeksa visiem žurnālistiem, taču ir dažādi ētikas kodeksi sabiedriskajiem medijiem vai atsevišķām žurnālistu organizācijām, kā, piemēram, LŽA, kas ir saistošs tikai tās biedriem. Pašlaik Latvijas žurnālistu asociācijā ir vairāk kā 100 biedru, kas pārstāv gan drukātos medijus, gan televīziju un radio, gan interneta medijus.

Latvijas žurnālistu asociācijas izveidotajā ētikas kodeksā ir sešas nodaļas ar apakšpunktiem katrā no tām:

1. Vispārīgie principi.
2. Žurnālistu uzdevumi.
3. Žurnālista attiecības ar informācijas avotiem.
4. Žurnālistu darba neatkarība.
5. Žurnālistu savstarpējās attiecības.
6. Ētikas kodeksa uzraudzības mehānisms.¹⁶

Katrs no šiem punktiem var palīdzēt attaisnot žurnālistu vai mediju, ja tam ir jāstājas tiesas priekšā, taču žurnālistam arī ir jāiepazīstas ar šiem noteikumiem, lai veiktu savu darbu kvalitatīvi un objektīvi. Ja kodekss tiek pārkāpts, tad to izskata LŽA ētikas komisija.

1.3 Pētnieciskā žurnālistika

Pētnieciskā žurnālistika (*Investigative journalism*) ir žurnālistikas specialitāte, kas nozīmē lietu, notikumu atklāšanu, kuras tiek apzināti vai nejauši slēptas aiz dažādiem faktiem, skaitļiem un apstākļiem. Vārdam „pētniecisks” (*investigative*) ir saikne no latīņu valodas vārda *vestigium*, kas nozīmē pēdas nospiedumi. Pētnieciskajā žurnālistikā būtiska ir visu

¹⁵ Latvijas žurnālistu asociācija mājaslapa. Sadaļa Ētikas kodekss. Izgūts no <http://www.latvijaszurnalisti.lv/etikas-kodekss/>

¹⁶ Turpat.

savākto faktu un materiālu analīze, to apkopošana un prezentēšana sabiedrībai, līdz ar to, šāda veida žurnālistika var būtiski veicināt vārda brīvību, kas ir demokrātijas pamatā, kā arī veicināt plašsaziņas līdzekļu attīstību.¹⁷

Pētnieciskais žurnālists ir sieviete vai vīrietis, kura darba uzdevums ir atklāt patiesību un identificēt procesus, kas notiek pretlikumīgi vai nepareizi. Pētnieciskais žurnālists nedara to pašu darbu, ko dara policists, jurists vai izmeklētājs, taču žurnālists atklāj jaunus faktus, tos apkopo un prezentē sabiedrībai viegli uztveramā un interesantā veidā. Kad stāsts ir publicēts sabiedrībai un kad ir atklāts kas jauns, tad policistiem un citu iestāžu darbiniekiem šī informācija var noderēt, lai tālāk izmeklētu attiecīgo gadījumu.¹⁸ Apvienotās Karalistes laikraksta “*The Daily Telegraph*” redaktors Čārlzs Mūrs (*Charles Moore*) pētniecisko žurnālistiku raksturo kā žurnālistikas veidu, kas novērš uzmanību no žurnālistikas “pareizajām” funkcijām, kuru mērķis ir ziņot un analizēt. Viņš ir teicis, ka „ir lielāks gandarījums par to, kā tikai atklāt korupciju...tas ir – pastāstīt cilvēkiem jaunas ziņas un interpretēt tās tādā veidā, kas viņiem šķiet interesantas, godīgas un noderīgas.”¹⁹

Pētnieciskā žurnālistika pirmo reizi parādījās 19. gs. beigās, kad angļu žurnālists Viljams Tomass Steds (*William Thomas Stead*) avīzē publicēja pētniecisko rakstu par jaunu meiteņu tirdzniecību Anglijā. Lai gan šis raksts noveda pie tā, ka viņu uz neilgu laiku apcietināja, V. T. Steds bija pirmais, kurš aizsāka ceļu uz „jauno žurnālistiku” Lielbritānijas presē.²⁰ Tiek uzskatīts, ka viņš ir ietekmējis to, kā prese varētu tikt izmantota, lai ietekmētu sabiedrības domu un veicinātu sabiedrības interesi par šādām un līdzīgām tēmām, ko aptvēra pētnieciskā žurnālistika gan tajā laikā, gan mūsdienās. Arī populārajā literatūrā jau pirms diviem gadsimtiem ir atrodamas saiknes ar pētniecību un pētniecisko žurnālistiku. Tā, piemēram, Čārlza Dikensa (*Charles Dickens*) grāmatā par Olivera Tvista ceļojumiem autors it kā netieši savam lasītājam nodod vēstījumu par gadījumu, kad darba nolūkos kā strādnieki ir izmantoti bērni.²¹ Reportieri aktīvāk pētnieciskās žurnālistikas materiālus sāka veidot 20. gs. divdesmitajos gados, kad pakāpeniski viņi izauga līdz tam, ka sabiedrības acīs kļuva par valdības neatkarīgiem kontrolētājiem jeb par tā saucamajiem “sargsuņiem”. Pētnieciskās žurnālistikas reportieri aizsāka unikālu un vēl nebijušu veidu žurnālistikā, kurā žurnālisti paši

¹⁷ UNESCO. (2020). *Investigative Journalism*. Izgūts no <https://en.unesco.org/investigative-journalism>

¹⁸ Burgh, H. (Ed.). (2000). *Investigative Journalism: Context and Practice*. Oxfordshire: Taylor&Francis Books Ltd. P. 9.

¹⁹ Turpat. 12. lpp.

²⁰ Greenslade, R. (2012. gada 5. decembris). *An investigation into the founding father of investigative journalism*. Izgūts no <https://www.theguardian.com/media/greenslade/2012/dec/05/investigative-journalism-irish-independent>

²¹ Gaines, C., W. (2008). *Investigative Journalism. Proven Strategies for Reporting the Story*. Washington. CQ Press. P. 1.

var veikt pētniecisku izpēti, dažādas izmeklēšanas, radot informāciju, kuru viņi ir atklājuši un apkopojusi un pēc tam ziņojot par to plašākai sabiedrībai.²²

Lai atšķirtu ziņu žurnālistiku no pētnieciskās žurnālistikas, grāmatas „Investigative Journalism” autors Hugo de Burghs (*Hugo de Burgh*) īsi nodala atšķirības starp vienu vai otru žurnālistikas veidu. Ziņu žurnālistika ierasts vēsta par ziņām, kuras ir derīgas tikai un vienīgi šajā brīdī. Kā jau nodaļā „1.1 Žurnālistikas raksturojums” apkopots: ziņu žurnālistikai raksturīgs tuvums, nozīmīgums, drāma, savukārt, pētnieciskās žurnālistikas stāsti atšķiras ar to, ka tie var nebūt vienā un tajā pašā dienas kārtībā, kur ziņu žurnālistikas stāsti. Pētnieciskā žurnālistika ietver tēmas, kuras pašam žurnālistam ir jāierosina. Tam ir jābūt kam tādām, par kuru, sabiedrībai uzzinot, faktiski jāsaka: „Paskatieties uz šo, vai tikai tas nav šokējoši!”. Pētnieciskā žurnālistika cenšas iegūt pieejamos datus par kādu tēmu un tos pārveidot stāstā, aicinot sabiedrību uzdot jautājumus par konkrēto situāciju vai paziņojumu un uz to skatīties citādi un kritiski.²³

Viens no ievērojamākajiem 19. gadsimta beigu un 20. gadsimta sākuma žurnālistiem un redaktoriem Džozefs Pulicers (*Joseph Pulitzer*) bija viens no žurnālistiem, kurš ir palīdzējis ievadīt mūsdienu žurnālistiku jaunā veidolā. Pēc nāves, Dž. Pulicers savā testamentā piešķīra 2 miljonus ASV dolāru Kolumbijas Universitātei kā atbalstu žurnālistikas skolas izveidošanai. Ceturtā daļa no summas tika ziedota balvām un stipendijām, lai veicinātu valsts dienestu, sabiedrības morāli, amerikāņu literatūru un attīstību izglītības jomā.²⁴ Pulicera balvas tiek izsniegtas vēl joprojām par nopelniem žurnālistikā, arī daudzi pētnieciskie žurnālisti par saviem stāstiem ir saņēmuši šo balvu. Amerikāņu redaktors un publicists Viljams Geins (*William Gaines*), apskatot daļu stāstus, kas ir ieguvuši Pulicera balvu, ir apkopojis kritērijus, kas atbilst visiem pētnieciskās žurnālistikas stāstiem:

1. Pētnieciskās žurnālistikas materiāli atklāj informāciju, ko kāds mēģina slēpt vai kas citādi nebūtu zināma.
2. Apskatītais temats ir sabiedrības labklājībai svarīgs jautājums.
3. Stāsts ir žurnālista veikums, nevis kāda noplūde no valsts / iestādes dokumentiem.
4. Temats atkāļ naudas izšķiešanu, ko ir izraisījusi nepareiza naudas pārvaldība vai arī korupcija valdībā.

²² Turpat.

²³ Gaines, C., W. (2008). *Investigative Journalism. Proven Strategies for Reporting the Story*. P. 12.

²⁴ Topping, S. (2021). *History of The Pulitzer Prizes*. Izgūts no <https://www.pulitzer.org/page/history-pulitzer-prizes>

5. Pētnieciskais stāsts attēlo bīstamus apstākļus vai drošības draudus, krāpniecisku rīcību privātajā vai valsts sektorā, kas var nodarīt būtisku kaitējumu sabiedrībai.²⁵

Amerikāņu žurnālists un grāmatu autors Roberts Gīns (*Robert Geene*) uzskata, ka „pētnieciskā žurnālistika parasti ietver svarīgas informācijas vākšanu, kuru kāda persona vai aģentūra mēģina turēt noslēpumā. Šī definīcija paredz, ka informācija, kas ir apkopota, ir žurnālista oriģināldarbs, nevis citas personas vai uzņēmuma izmeklēšanas produkts. Svarīgi ir arī, ka pētnieciskais žurnālists “rok” dziļāk un pārsniedz notikuma vai apstākļa oficiālo versiju.”²⁶ Pētnieciskais žurnālists kvalitatīvi veic savu darbu, jo tic, ka tas ir svarīgs. Šāds darbs sniedz žurnālistam patstāvīgu izaicinājumu un apliecina, ka ir nepieciešams būt patiesības un taisnīguma pusē. Tāpat arī labs pētnieciskais žurnālists zina, ka labi padarīts darbs radīs arī labumu sabiedrībai, jo, atklājot nezināmo un slēpto, tiek veicināta atklātība un godīgums sabiedrībā. Pētnieciskie žurnālisti var strādāt gan interneta medijos, gan drukātajā presē, gan televīzijā vai radio. Darba empīriskajā daļā plašāk apkopots tas, kuri mediji Latvijā iekļauj pētnieciskās žurnālistikas materiālus savā dienaskārtībā.

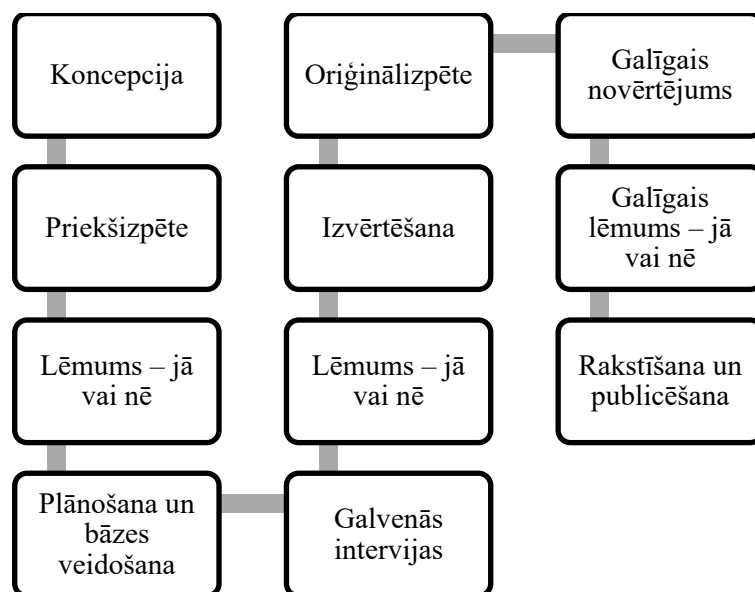
Apkopojot grāmatā „Investigative reporting and editing” pieejamo informāciju par pētniecisko žurnālistiku, var secināt, ka pētnieciskā žurnālistika ir ne tikai informācijas vākšana un tās apkopošana, bet arī intelektuāls process. Tas ir process un business, kurā ir vairāki posmi: tiek apkopotas un sakārtotas idejas un fakti, veidoti modeļi, analizētas iespējas un tiek pieņemti lēmumi, pamatojoties uz loģiku, nevis emocijām – tāpat arī tiek iekļauts lēmums pateikt nē jebkurā no minētajiem posmiem.²⁷

Grāmatas autors Pauls Viljams (*Paul Williams*) norāda, ka nav vienas konkrētas definīcijas tam, kāds ir žurnālista intelektuālais process un kā tas darbojas, taču vairāki eksperti ir veidojuši praktisku paraugu kā ceļvedi, ko ievērojot, žurnālists var novērtēt savu progresu intelektuālajā procesā. Autors norāda, ka žurnālistam visi soļi ir jāveic, lai arī tas būtu apzināti vai neapzināti, formāli vai neoficiāli. Katrā no punktiem ir arī jāizvērtē dažādas iespējas un jāpieņem lēmumi par to, vai un kādā virzienā turpināt vai neturpināt iesākot darbu (sk. 1.3.1.att.).

²⁵ Gaines, C., W. (2008). *Investigative Journalism. Proven Strategies for Reporting the Story*. P. 2. – 3.

²⁶ Williams, N., P. (1978). *Investigative Reporting and Editing*. New Jersey: Prentice Hall, Inc. P. 7. – 8.

²⁷ Turpat. 12. lpp.

1.1. att. Vienpadsmit soļi žurnālista intelektuālā darba progressa novērtēšanai (Viljams, 1978)

Apkopojot teorētiskos materiālus par pētniecisko žurnālistiku, var secināt, ka katrs no autoriem, žurnālistiem un redaktoriem pētniecisko žurnālistiku definē atšķirīgi, minot dažādus veidus, kā žurnālists var strādāt un iegūt informāciju, kā arī ļoti atšķirīgus veidus, kā gala stāsts var tikt publicēts. Neskatoties uz to, vairāki viedokļi par pētniecisko žurnālistiku un tās mērķi bija līdzīgi:

1. Pētnieciskajai žurnālistikai jāatklāj jauni fakti par vienu konkrētu jautājumu vai problēmu un informācijas vākšanai, izmeklēšanai jābūt oriģinālai. Tai jābūda ‘šoka’ elements sabiedrībā.
2. Tāpat kā ziņu žurnālistikas, arī pētnieciskās žurnālistikas mērķis ir kalpot sabiedrības interesēm, kas nereti var atšķirties arī no nacionālajām interesēm. Žurnālistikā, kalpot sabiedrības interesēm, nozīmē atklāt informāciju, kas būtu svarīga sabiedrībai un aizsargātu viņu intereses, tiesības un pastāvētu par taisnīgumu. Šai informācijai jābūt objektīvai, lai sabiedrība var uz to paļauties.
3. Atklātajai informācijai jābūt padziļināti, sistemātiski un rūpīgi izpētītai un dokumentētai. Tas ir jāveic ievērojot žurnālista profesionālos un ētiskos standartus.
4. Žurnālistam un medijam, kurā tas strādā, jābūt atbildīgam par atklāto informāciju un par veikto izmeklēšanu. Pētnieciskie žurnālisti ir pētnieki, faktu

pārbaudītāji un analītiķi, tāpat arī viņiem jāveic rakstīšanas un rediģēšanas process, kā arī jāpieņem sarežģīti redakcionāli lēmumi darba procesā.²⁸

1.4 Informācijas iegūšanas metodes pētnieciskajā žurnālistikā

Lai iegūtu informāciju žurnālistikas stāstam vai raidījumam, žurnālisti izmanto dažādas metodes, taču nereti pētnieciskajiem žurnālistiem ir jāizmanto ne tik tradicionālas metodes. Pētnieciskie žurnālisti no citiem žurnālistiem atšķiras ar to, ka viņiem piemīt dažādas prasmes, kuras citi žurnālisti savā ikdienas darbā nemēdz pielietot. Ja pirms vairākiem desmitiem gadu pētnieciskajiem žurnālistiem nebija tik daudz iespēju, kā iegūt informāciju, kuru kāds nevēlas atklāt, tad mūsdienās pētnieciskie žurnālisti ikdienas darbā izmanto ne tikai intervijas un aptaujas, bet savā palīgīdzekļu arsenālā ir pievienoti arī dažādi elektroniski instrumenti. Žurnālisti izmanto, piemēram, diktofonus slēptu sarunu ierakstīšanai vai slēptās kameras, kā arī datoru vai citu ierīču datubāzes, kurās var atrast arī videonovērošanas ierakstus, kas var noderēt pētniecības procesā.

Diktofonu var noderēt brīžos, kad intervējamais cilvēks kameras priekšā, audio vai drukātajā formātā nevēlas atbildēt. Tajā brīdī pētnieciskais žurnālists slēpti vai atklāti izmanto diktofonu, lai pēc tam, kad žurnālists apkopos stāstu, intervējamais būtu citēts precīzi. Kā norāda grāmatas „Investigative reporting and editing” autors Pauls Viljams (*Paul Williams*), „kamēr diktofonu tiek izmantots kā ierīce, kas ieraksta intervējamā teikto, kurš ir pats piekritis šai intervijai, nevajadzētu būt nekādām problēmām. Taču, ja žurnālists slepeni ieraksta sarunu ar cilvēku, kurš nezina, ka tiek ierakstīts, žurnālists var tikt apsūdzēts.”²⁹

Datu bāzes izmantošana palīdz žurnālistam atrast informāciju un to sagrupēt daudz mazākā laikā, nekā ejot cauri manuāli visiem atrastajiem dokumentiem un meklējot īsto datumu vai atslēgas vārdu, kas žurnālistam ir nepieciešams. Internetā un datubāzēs ir milzīgi resursi, kas var palīdzēt žurnālistam atrast nepieciešamo faktu pētāmajam stāstam. Dažreiz žurnālisti paši veido šādas datubāzes, lai apkopotu informāciju, kas iegūta no dokumentiem, jo nereti pētīšanas procesā ir milzum liels skaits apkopojamo datu.³⁰

Slēptā kamera – tā ierasts ir daudz mazāka tā iemesla dēļ, lai cilvēks, kurš tiek ierakstīts, neatklātu, ka žurnālists viņu filmē. Jāpiebilst, ka slēpto kameru žurnālistam vajadzētu izmantot tikai tādā gadījumā, ja visi pārējie informācijas iegūšanas veidi ir izsmelti un ja nav citu iespēju, kā iegūt nepieciešamo informāciju. Kā norāda pētnieciskais žurnālists un televīzijas reportieris Bobs Stīls (*Bob Steele*), lietojot slēptās kameras, ir jāievēro

²⁸ Shawbakeh, A., M. Khalil, M. (2020). *Investigative Journalism Handbook*. Aljazeera Media Institute. P. 6. – 7.

²⁹ Williams, N., P. (1978). *Investigative Reporting and Editing*. P. 91.

³⁰ *Defining Investigative Reporting*. (n.d.). Retrieved from <https://ccnmtl.columbia.edu/>

visaugstākā taisnīguma pakāpe. Tāpat arī medijs var izmantot slēptās kameras tikai tādā gadījumā, ja tam ir skaidrs likums attiecībā uz pārkāpumiem, kas var būt, kad žurnālists izmanto slēpto kameru, lai ierakstītu attiecīgo notikumu. Slēpto kameru jāizmanto tikai tad, kad ir izmantotas visas iespējamās metodes un, izmantojot kameru, jāatceras, ka atbildīgi ir jākalpo sabiedrībai.³¹ Protams, nevar nodalīt tikai dažus palīgīdzekļus, kurus izmanto pētnieciskie žurnālisti, jo to ir vairāk kā trīs. Pētnieciskie žurnālisti, lai atklātu slēptu informāciju, var izmantot dažādus dokumentus vai noplūdušus ziņojumus.

Dokumenti mēdz būt viens no galvenajiem avotiem, kurus pētnieciskais žurnālists var izmantot savā darbā. Bieži vien dokumenti sniedz pierādījumus un norādes par kādu nepareizu un pretlikumīgu rīcību, ko žurnālists vēlas atmaskot. Dokumenti var apstiprināt vai noraidīt informāciju, ko sniedz citi avoti žurnālistam. Nereti pētnieciskie žurnālisti pirms intervijām sāk ar dokumentu informācijas apkopošanu. Tas tāpēc, ka dokuments var nodrošināt kontekstu situācijai un detalizētu informāciju, kas žurnālistam pēc tam būs nepieciešama intervējot cilvēkus. Bieži vien dokumentā ir arī dažādas norādes, ko sākotnēji kāds cits varbūt nepamanītu. Piemēram, paraksts uz valdības līguma, norāda, kura persona ir atbildīga par attiecīgo līgumu un kuru personu žurnālistam vajadzētu intervēt. Dažreiz dokumentos ir minēti arī citi dokumenti, kas tad tālāk sniedz žurnālistam vēl plašāku informācijas klāstu.³²

Gan ziņu žurnālistikā, gan pētnieciskajā žurnālistikā tiek izmantotas intervijas kā viena no galvenajām informācijas iegūšanas metodēm. Atšķirība starp pētniecisko žurnālistiku un ziņu žurnālistiku šajā jautājumā, ir tā, cik cilvēku tiks intervēts stāsta nolūkos. Pētnieciskais žurnālists veic intervijas ar ikvienu, kas var sniegt nepieciešamo informāciju par izmeklējamo tēmu. Jāatzīmē, ka pētnieciskajā žurnālistikā žurnālists intervē daudz vairāk cilvēku, nekā ziņu žurnālistikā, jo tēma ir daudz plašāka. Tāpat arī jāatceras – jo vairāk intervēto cilvēku, jo vairāk informācijas, avotu un skatupunktu pētnieciskais žurnālists var iegūt par pētāmo stāstu.

Vēl viena informācijas iegūšanas metode, kas atšķir pētniecisko žurnālistu, ir lauka darbs jeb *fieldwork*. Pētnieciskais žurnālists, lai labāk izprastu situāciju, kura tiek pētīta, var doties uz attiecīgo teritoriju vai vietu, kurā ir noticis pētāmais notikums. Piemēram, ja žurnālists raksta par vietām, kuras ir izpostījuši uguns vai kurās ir notikusi toksisko atkritumu noplūde, tad žurnālists var doties uz šo vietu un pats izjust, kāda tur ir gaisotne un apstākļi, lai pēc tam varētu to visu dokumentēt stāstā. Dažreiz lauka darbs ietver arī slepenu ziņošanu, kad žurnālists citiem cilvēkiem neatklāj, ka ir žurnālists, bet gan izliekas, ka ir, piemēram,

³¹ Steele, B. (1998). *Hidden Cameras, Hidden Microphones: At the Crossroads of Journalism, Ethics and the Law*. Radio and Television News Directors Foundation. P. 4.

³² *Defining Investigative Reporting*. (n.d.). Retrieved from <https://ccnmtl.columbia.edu/>

pārdevējs vai trauku mazgātājs – tas tiek darīts, lai žurnālists varētu vieglāk iegūt informāciju, kas varbūt citkārt viņam netiktu atklāta tikai tāpēc, ka viņš ir žurnālists.³³ Tā ir pretrunīgi vērtēta metode, kas var būt ar ētiskām un juridiskām sekām, taču jānorāda, ka netradicionālas metodes padara žurnālistus neaizsargātākus, jo tiek kritizēti viņu motīvi un metodes.

Vēl viena informācijas iegūšanas metode pētnieciskajā žurnālistikā ir slazds jeb *ambush*. Slazds ir pārsteiguma uzbrukums, ko veic žurnālists vai kāda lieta, kas tika iepriekš noslēpta. Lai gan slazds patiesībā ir viena no taktikām karā, žurnālisti ierasts izmanto šo paņēmienu, lai uzrunātu avotu, kurš iztaujāšanas laikā var izrādīties kluss un kuru vajag piespiest runāt. Saistot šo metodi ar pētniecisko žurnālistiku, metode tiek visbiežāk izmantota, lai nobiedētu savus avotus, jo šīs negaidītās situācijas dēļ avots var izpaust tādu informāciju, kas varētu atstāt nozīmīgu iespaidu uz kopējo stāstu.³⁴

Kā noskaidrots pētījuma teorētiskajā daļā, ziņu žurnālistika no pētnieciskās žurnālistikas atšķiras ar to, ka tajā tiek izmantotas citas informācijas iegūšanas metodes papildus jau tradicionālajām metodēm. Tāpat arī, pētnieciskajam žurnālistam nereti ir jāmeklē citi paņēmieni, lai iegūtu nepieciešamo informāciju savam stāstam. Pētnieciskās žurnālistikas darbs ir laikietilpīgāks, kā arī prasa vairāk līdzekļu, nekā citi žurnālistikas veidi. Analizējot teorētisko literatūru par ētikas normām un likumiem žurnālistikā, tika secināts, ka ētiskie aspekti var atšķirties, taču likumi jāievēro ikvienam žurnālistam kā jebkuram sabiedrības loceklim.

³³ *Defining Investigative Reporting*. (n.d.). Retrieved from <https://ccnmtl.columbia.edu/>

³⁴ Mustapha-Koiki A.R., Ayedun-Aluma V. (2013). *Techniques of Investigative Reporting: Public's right to know and Individual's right to privacy*. University of Nigeria. P. 545.

2. METODOLOĢISKĀ DAĻA

Kvalitatīvās pētniecības metodes izmantotas, lai salīdzinātu pētnieciskās žurnālistikas metodes, kuras izmanto pētnieciskās žurnālistikas mediji Latvijā, lai apkopotu gadījumus Latvijas pētnieciskajā žurnālistikā, kad kāds medijs vai žurnālists ir stājies tiesas priekšā metožu izmantošanas dēļ, lai noskaidrotu, ko par metožu izmantojumu domā paši pētnieciskie žurnālisti un advokāts. Kvalitatīvās pētniecības metodes komunikācijas zinātņu pētījumos izmantotas sabiedrībā mazpazīstamu parādību pētīšanai, kā arī fenomena izpētei dabiskā vidē, īpašu uzmanību pievēršot konteksta izpētei.³⁵ Šajā nodaļā tiks raksturota gadījuma analīze un daļēji strukturētās intervijas kā kvalitatīvās pētniecības metodes.

2.1 Gadījuma analīzes raksturojums

Gadījuma analīze (*case study*) ir viena no pirmajām pētniecības metodēm, kas izmantota kvalitatīvajā pētniecībā. Mūsdienās gadījuma analīze iekļauta lielā daļā pētījumu par psiholoģiju, vēsturi, izglītību un medicīnu, kā arī citās nozarēs un zinātnēs. Gadījuma analīze lielā mērā izmantota arī sociālajās zinātnēs, tāpēc bakalaura darbā empīriskajā daļā tiks izmantota šī metode, lai noteiktu populārākos gadījumus Latvijā, kad pētnieciskais žurnālists vai medijs ir stājies tiesas priekšā, jo ir pārkāpis likumu. Metode arī palīdz atbildēt uz darbā izvirzītajiem pētījuma jautājumiem.

Lai gan gadījuma analīze nereti tiek saistīta kā daļa no kvalitatīvās pētniecības metodes, tā var būt arī kvantitatīva un saturēt dažādas kombinācijas. Kvalitatīvai pētniecībai raksturīgi subjektīvi pārdzīvojumi un pētnieka pieredze. Subjektīvie uzskati par kādu konkrētu tēmu vai situāciju ir būtiski pētījuma rezultātos, tāpat arī kvalitatīvai pētniecībai raksturīga idiogrāfiskā pieeja, kas nozīmē, ka „idiogrāfiskā pieeja apraksta pētījuma mērķus, kas koncentrējas uz indivīdu, nevis uz individuāliem rezultātiem, kas tiek ierasts vispārināti uz visiem iedzīvotājiem”.³⁶ Gadījuma analīzei piemīt vairāk kvalitatīvs nekā kvantitatīvs raksturs, taču nav izslēgts, ka tā var būt abu pieeju kombinācija, kurā vienādi dominē gan kvalitatīvie, gan kvantitatīvie rezultāti. Šiem abiem rezultātiem vajadzētu papildināt vienu otru, lai izveidotos jēgpilns un nozīmīgs pētījuma rezultāts.³⁷

Visos pētījumos, kuros izmantota gadījuma analīze, tiek pētīts konkrēts gadījums vai konkrēts priekšmets, piemēram, var pētīt cilvēkus, dzīvniekus, planētas, skolas, universitātes,

³⁵ Nacionālā enciklopēdija. (2020). *Kvalitatīvās metodes socioloģijā*. Izgūts no <https://enciklopedija.lv/skirklis/8111>

³⁶ Alley Dog. (2021). *Idiographic Approach*. Retrieved from <https://www.alleydog.com/glossary/definition.php?term=Idiographic+Approach>

³⁷ Starman, B., A. (2017). *The case study as a type of qualitative research*. Research Gate. P. 30.

gadījumus politiskajās vai sociālajās struktūrās, u.c. Profesors un Lančesteras Universitātes pasniedzējs Malkoms Taitis (*Malcom Tight*) atzīmē, ka daudzos pētījumos gadījuma analīze koncentrējas tieši uz konkrētām un sašaurinātām tēmām jeb lietu aspektiem, ko parasti sauc par mainīgajiem lielumiem, piemēram, cilvēku viedoklis, dzīvnieku ieradumi un citas sašaurinātas tēmas.³⁸ Profesors Roberts Steiks (*Robert Stake*) grāmatā „The Art of Case Study Research” norāda, ka „gadījuma analīze aptver viena atsevišķa gadījuma sarežģītības izpēti, lai izprastu tā darbību konkrētos apstākļos.”³⁹ Arī šajā pētījumā gadījuma analīze tiks pielietota sašaurinātā situācijā, kas skar Latvijas pētniecisko žurnālistiku un pētnieciskos žurnālistus.

Kā katru pētniecībā izmantotu metodi, arī gadījuma analīzi dažādi pētnieki raksturo atšķirīgi, taču, lai noteiktu, kā pētnieciskajā darbā izmantot gadījuma analīzi, pētnieks un profesors Džons Gerings (*John Gerring*) ir izstrādājis nosacījumus, pēc kuriem var noteikt, ka tiek izpildīti gadījuma analīzes nosacījumi:

1. Metode ir kvalitatīva un maza.
2. Pētījums ir vienots un dziļš (tiek iekļauta vairāk vai mazāk visaptverošas parādības izpēte).
3. Tajā tiek izmantoti noteikta veida pierādījumi, piemēram, procesu izsekošana, vēsturiski, tekstuāli vai lauka pētījumi, aculiecinieku novērojumi un citi procesi.
4. Pierādījumu vākšana ir dabiska jeb tai ir reālās dzīves konteksts.
5. Tēma ir izklaidēta - gadījumu un kontekstu ir grūti atšķirt.
6. Tajā tiek izmantota triangulācija jeb vairāki avoti, no kuriem iegūti pierādījumi.
7. Tiek pētīta viena indivīda jeb novērojamā īpašības vai arī pētījums apskata vienu parādību, piemēru vai faktu.⁴⁰

Sociālajās zinātnēs gadījuma analīze ir viena no visbiežāk izmantotajām pētniecības metodēm. Neskatoties uz to, teorētiski ir šo metodi raksturojuši dažādi, kā arī gadījuma analīzes definīcija laika gaitā ir mainījusies un atšķiras starp dažādiem sociālo zinātņu virzieniem. Sociālo zinātņu pētījumos centrālais jēdziens ir pamatdoma, ka konkrētie gadījumi ir datu vākšanas un analīzes pamatelementi, tomēr pastāv dažādas pretrunas par to, kas ir gadījums. Čārlzs Ragins (*Charles Ragin*) grāmatā „What is a case?” apskata gadījumus no dažādiem skatupunktiem un no dažādām sociālo zinātņu nozarēm. Visa grāmata ir veltīta

³⁸ Tight, M. (2021). *Origins and Applications of Case Study*. SAGE Publications Ltd. P. 2.

³⁹ Stake, E. R. (1995). *The Art of Case Study Research*. SAGE Publications, Inc. P. 11.

⁴⁰ Gerring, J. (2007). *Case Study Research: Principles and Practices*. New York: Cambridge University Press. P. 17.

tam, lai noskaidrotu, kas ir gadījums. Viens no galvenajiem secinājumiem par to, kas ir gadījums, Č. Raginam ir, ka „pētnieciskie gadījumi un objekti ir pietiekami līdzīgi un pietiekami atšķirīgi, lai varētu tos uzskatīt par viena un tā paša gadījuma pētāmajiem elementiem.”⁴¹

Katrai pētniecības metodei ir stiprās un vājās puses, tāpat arī gadījuma analīzei ir dažas īpašības, kas pētniekam traucē vai tieši otrādi – palīdz veikt iecerēto pētījumu. Lai gan katram teorētiķim un pētniekam ir sava gadījuma analīzes definīcija, apkopojot daļu no tiem, var secināt gadījuma analīzes izmantošanas priekšrocības un grūtības.

2.1. tabula

Gadījuma analīzes metodes izmantošanas priekšrocības un grūtības

<i>Priekšrocības</i>	<i>Grūtības</i>
<i>Gadījuma analīze sniedz detalizētu analīzi katrā gadījumā atsevišķi.</i>	<i>Secinājumus nevar vispārināt tikai no viena gadījuma.</i>
<i>Analīze var aizvērt reālās dzīves situācijas un pārbaudīt uzskatus, kas saistās ar parādībām, kuras attīstās praksē.</i>	<i>Teorētiskās zināšanas ir vērtīgākas nekā praktiskās zināšanas.</i>
<i>Metode ir spēcīga, jo, to lietojot, var iegūt sīkus un atbilstošus datus. Informācija netiks izņemta no konteksta, jo pētījums ietver vairākus mainīgos un tas tiek dziļi pētīts.</i>	<i>Gadījuma analīze ir noderīga hipotēžu ģenerēšanā, turpretim citas metodes ir derīgākas hipotēžu pārbaudīšanā un teorijas veidošanā.</i>
<i>Veicot gadījuma analīzi, var atrast tādu informāciju, kādu sākotnēji nebija paredzēts atrast, tāpēc šī metode ir laba hipotēžu radīšanā.</i>	<i>Bieži vien ir grūti apkopot konkrētus gadījumus un pētījumus par gadījumiem.</i>
<i>Gadījuma analīze palīdz atrast atbildes uz jautājumiem „kā?” un „kāpēc?”, izprotot lietu un situāciju nozīmi.⁴²</i>	<i>Gadījuma analīze var saturēt subjektivitāti pret pētījumā atrastajiem pierādījumiem.⁴³</i>

Gadījuma analīze ļauj izpētīt situāciju un datus šaurā līmenī un šī metode var būt praktisks risinājums tam, ja ir grūti izveidot un iegūt lielu izlases kopu. Lai gan metode vairāku teroētiķu un autoru darbos ir kritizēta kā subjektīva un neuzticama, tā tiek plaši pielietota – īpaši pētījumos par reālo dzīvi un situācijām, kas saista sociālos jautājumus un problēmas. Bakalaura darba empīriskajā daļā, izmantojot gadījuma analīzi, tiek raksturoti un apkopoti populārākie pētnieciskās žurnālistikas gadījumi, kad, izmantojot dažādas metodes, lai iegūtu informāciju, žurnālists vai medijs ir stājies tiesas priekšā.

⁴¹ Ragin, C., C. Becker, S., H. (Ed.). (1992). *What is a case? Exploring the foundations of social inquiry*. New York: Cambridge University Press. P. 1.

⁴² Krusnvik, L. (2016). *Using Case Studies as a Scientific Method: Advantages and Disadvantages*. Sweden: Halmstad University. P. 5.

⁴³ Turpat. 6. lpp.

2.2 Daļēji strukturētās intervijas

Pētījuma empīriskās daļas otrajā daļā izmantota vēl viena kvalitatīvā pētniecības metode - daļēji strukturētās intervijas (*semi-structured interview*), kuras veiktas ar pētnieciskajiem žurnālistiem Latvijā un advokātu. Eksperti raksturos savu nostāju jautājumā par to, cik un vai ētiski un likumīgi ir izmantot dažādas metodes informācijas iegūšanai. Lai veiksmīgāk izveidotu jautājumus intervijām, metodoloģiskajā daļā apkopota teorija par daļēji strukturēto interviju metodi.

Pēc enciklopēdijas „The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods” datiem, daļēji strukturētās intervijas definīcija ietver „kvalitatīvu datu vākšanu, kurā pētnieks intervējamiem uzdod virkni iepriekš sagatavotu jautājumu. Pētniekam ir lielāka kontrole pār intervijas jautājumiem, nekā tas ir nestrukturētās intervijās, taču atšķirībā no anketām vai strukturētām intervijām, uz katru jautājumu nav noteiktas fiksētas atbildes.”⁴⁴ Tā kā pētnieks var izmantot ne tikai iepriekš sagatavotos jautājumus, bet arī jautājumus, kas radīsies intervijas laikā, tad svarīgi pētniekam ir arī spēt reaģēt un saprast informāciju, kas nāk no intervējamā – tā var būt ne tikai verbāla, bet arī neverbāla.

Daļēji strukturētās intervijas bieži tiek izmantotas sociālos un politiskos pētījumos. Kā jau norādīts metodes nosaukumā, šajā metodē tiek izmantota strukturēta intervija ar iepriekš sagatavotiem jautājumiem. Intervētājam ir dota rīcības brīvība attiecībā uz jautājumu sagatavošanu un uzdošanu, taču jautājumiem jābūt sagatavotiem tā, lai tie un atbildes uz tiem atbilstu pētījuma mērķiem un problēmai. Šī metode var ietvert intervijas, kas noris sarunvalodas stilā un nereti var šķist, ka intervētājs ar intervējamo runā neformāli. No respondentu sniegtās informācijas pētniekam rūpīgi jāapkopo un jāizprot sniegtās atbildes, lai padziļināti izpētītu nepieciešamo problēmu.⁴⁵ Pētījuma „Data Collection Methods” autores Margareta Harela (*Margaret Harrell*) un Melisa Bredlija (*Melissa Bradley*) ir apkopojušas pieturpunktus, kurus ieteicams ievērot pirms un pēc daļēji strukturēto interviju veikšanas:

1. Jādefinē pētījums un jānosauc intervējamie.
2. Jāievāc dati par pētāmo problēmu.
3. Jāizstrādā jautājumi.
4. Protokola izstrāde.
5. Jāgatavojas intervijai.
6. Jāveic intervija.

⁴⁴ Given, M., L. (2008). *Semi-Structured Interview*. SAGE Research Methods. Izgūts no <https://dx-doi-org.datubazes.lanet.lv/10.4135/9781412963909.n420>

⁴⁵ Harrell, C., M. Bradley, A., M. (2009). *Data Collection Methods*. Santa Monica: RAND Corporation. P. 27.

7. Datu apkopošana no iegūtajām intervijām.⁴⁶

Daļēji strukturētās intervijas metodē tiek izmantoti slēgtie un atvērtie jautājumi, kuri sākas ar „kāpēc?”, „kā?”, „vai?” un „kas?”. Intervijas laikā intervētājs var stingri nepieturēties pie konkrētajiem jautājumiem, kā tas mēdz būt parastā aptaujā, kur sagatavoti konkrēti un nemainīgi jautājumi – intervijas laikā var nedaudz mainīt jautājumus, ja intervētājs uzskata, ka atbildes uz tiem noderēs pētījumam. Daļēji strukturētās intervijas var notikt gan fokusa grupās, gan individuāli.⁴⁷ Bakalaura darba empīriskajā daļā daļēji strukturētās intervijas notiks individuāli.

Lai gan nav viena konkrēta plāna, pēc kura intervētājam būtu noteikti jāvadās, kad gatavojas un vada interviju, labākai metodes izprašanai, tiks attēlots vēl viens plāns, kurš var palīdzēt intervētājam metodes izmantošanas procesā. Autori un pētnieki Steinars Kveils (*Steinar Kvale*) un Svends Brinkmanis (*Svend Brinkmann*) ir apkopojuši septiņus pētnieciskās intervijas sagatavošanās un veikšanas punktus. Autori šo sauc par pētniecisko intervēšanu:

1. Tēmas precizēšana (*Thematizing*) – pirms interviju veikšanas nepieciešams formulēt pētījuma mērķi un izveidot pētāmās tēmas koncepciju. Pētījumā izvirzītajiem „kāpēc?” un „kas?” ir jābūt skaidriem pirms tiek veikta intervija.
2. Dizains (*Designing*) – pirms intervijas jāgatavo pētījuma plāns, ņemot vērā visus septiņus izmeklēšanas posmus. Dizainu plānojot, jāņem vērā pētījuma morālās sekas un tas, kāda pieredze un zināšanas intervējamiem ir par pētāmo problēmu.
3. Intervēšana (*Interviewing*) – intervijas vada, balstoties uz iepriekš sagatavoto interviju plānu un zināšanām par konkrēto situāciju, starppersonu attiecībām.
4. Transkripcija (*Transcribing*) - intervētājs sagatavo intervijas materiālu tālākajai analīzei, kas parasti ietver interviju transkripciju – sarunu noklausās un apraksta tekstā.
5. Analīze (*Analyzing*) – pamatojoties uz pētījuma mērķi un tēmu, kā arī interviju materiāliem, pētniekam jāizlemj, kurš analīzes veids būtu piemērots intervijām.
6. Pārbaude (*Verifying*) – pētniekam jāpārlicinās par intervijas rezultātiem, derīgumu, ticamību un vispārinātību. Ticamība nozīmē to, cik noteikti ir iegūtie rezultāti un derīgums nozīmē, vai tas, ko pētījumā paredzēts pētīt, vispār tiek iegūts no intervijām.

⁴⁶ Harell, C., M. Bradley, A., M. (2009). *Data Collection Methods*. P. 29.

⁴⁷ Newcomer, E., K. Hatry, P., H. Wholey, S., J. (2015). *Handbook of Practical Program Evaluation*. San Francisco: Jossey-Bass, Inc. P. 493.

7. Atskaite (*Reporting*) – pēc informācijas apkopošanas, rezultāti ir jāpaziņo izmantotās metodes formā, kas atbilst zinātniskajiem kritērijiem. Jāņem vērā izmeklēšanas ētiskie aspekti un jārada lasāms materiāls.⁴⁸

Tāpat kā gadījuma analīzei, arī daļēji strukturētās intervijas metodei ir savas izmantošanas priekšrocības un grūtības. Apkopojot informāciju no grāmatām „Fundamentals of Social Research Methods” un „Handbooks of Practical Program Evaluation”, tika apkopotas sekojošas priekšrocības un grūtības, izmantojot daļēji strukturēto interviju metodi:

2.2. tabula

Daļēji strukturētās intervijas metodes izmantošanas priekšrocības un grūtības

<i>Priekšrocības</i>	<i>Grūtības</i>
<i>Metode atvieglo visprecīzāko jautājumu izveidi.⁴⁹</i>	<i>Metode ir darbietilpīga un laiktietilpīga – prasa pētnieka iedziļināšanos tēmā.</i>
<i>Intervijas laikā intervētājam ir iespējams uzdot papildus jautājumus.</i>	<i>Interviju izveide un jautājumu sagatavošana var būt lēna.</i>
<i>Iespējams uzdot atvērtos un slēgtos jautājumus, tādējādi iegūstot plašāku atbilžu klāstu.</i>	<i>Jo vairāk intervējamo, jo lielāks apjoms informācijas ir jāanalizē.</i>
<i>Daļēji strukturētās intervijās iespējams intervēt attiecīgo jomu speciālistus.</i>	<i>Ja vien netiek intervēti daudz cilvēki vai lielas organizācijas, tad daži izvēlētie intervējamie nevar atspoguļot vienu konkrētu stāsta pusi.</i>
<i>Ja metode tiek izmantota papildus citām pētniecības metodēm, tad tā ir papildinoša un palīdz padziļināti izpētīt attiecīgo problēmu.</i>	<i>Pētniekam var būt grūtības nošķirt savu subjektīvo viedokli no tā, ko stāsta intervējamie. Tas var traucēt pētījuma procesā.⁵⁰</i>

Daļēji strukturētās intervijas veiktas ar tiem pētnieciskajiem žurnālistiem, kuri strādā attiecīgajos medijos, kuru pētnieciskie materiāli analizēti ar gadījuma analīzes metodi darba empīriskajā daļā. Intervija veikta arī ar advokātu, kurš komentēs to, cik un vai likumīgi ir izmantot eksperimentus un citas žurnālistikas netradicionālās metodes, lai iegūtu informāciju. Pilnas intervijas ar žurnālistiem un tiesībsargiem skatīt pielikumos nr. 3., 4., 5., 6., 7., 8.

2.3 Pētījuma plāns

Pētījuma empīriskajā daļā tiks apkopoti un analizēti populārākie gadījumi Latvijas pētnieciskajā žurnālistikā, kad kādam medijam vai žurnālistam ir bijuši tiesu darbi sava publicētā darba dēļ. Mediji, kuru darbs tiks analizēts ar gadījuma analīzes metodi, būs:

⁴⁸ Kvale, S. Brinkmann, S. (2009). *Interviews. Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing*. SAGE Publications, Inc. P. 102.

⁴⁹ Higson-Smith, C. Bless, C. (2005). *Fundamentals of Social Research Methods*. Lansdowne: Juta Education Ltd. P. 107.

⁵⁰ Newcomer, E., K. Hatry, P., H. Wholey, S., J. (2015). *Handbook of Practical Program Evaluation*. P. 493. – 494.

Latvijas Televīzijas raidījumi „Aizliegtais paņēmiens” un „De Facto”, Latvijas Radio raidījums „Atvērtie faili”, TV3 raidījums „Nekā personīga”, žurnāla „IR” un “Delfi+” publikācijas un Baltijas pētnieciskās žurnālistikas centra „Re: Baltica” materiāli. Tā kā katram no izvēlētajiem medijiem ir ļoti daudz publikāciju, tad tiks analizētas tikai tās publikācijas, par kurām medijs vai kāds pētnieciskais žurnālists, kurš strādā attiecīgajā medijā, ir iesūdzēts tiesā savas publikācijas dēļ. Empīriskās daļas gadījuma analīzē apkopots tas, par kādām tēmām visbiežāk mediji veido savus pētnieciskos stāstus, tāpat arī analizēti gadījumi, kad medijs iesūdzēts tiesā izmantoto informācijas iegūšanas metožu dēļ.

Empīriskajā daļā izmantota arī daļēji strukturēto interviju metode. Intervijas veiktas ar pētnieciskajiem žurnālistiem Latvijā, lai noskaidrotu viņu domas par to, cik ētiski ir izmantot dažādas pretrunīgas informācijas iegūšanas metodes. Pētnieciskie žurnālisti, ar kuriem veiktas daļēji strukturētās intervijas, ir: Inese Liepiņa (“Re:Baltica”), Ilze Jaunalksne (“Nekā personīga”), Guntis Bojārs (“Aizliegtais paņēmiens”), Anita Brauna (“Atvērtie faili”), Inga Šnore (“De Facto”). Tiks veikta intervija arī ar zvērinātu advokāti Lindu Bīriņu, lai noskaidrotu viņas viedokli par to, vai visu metožu izmantojums žurnālista darbā atbilst likumiem.

Dati par gadījumiem, kad kāds medijs vai pētnieciskais žurnālists tiesāties informācijas iegūšanas metožu dēļ, tiks iegūti no žurnālistiem un no Latvijas tiesu e-portālā pieejamiem tiesu spriedumiem. Iegūtie rezultāti no empīriskajā daļā veiktās analīzes, tiks apkopoti gan gadījuma analīzes un daļēji strukturēto interviju secinājumos, gan bakalaura darba kopējos secinājumos.

3. EMPĪRISKĀ DAĻA

Bakalaura darba empīriskajā daļā īsi raksturoti pētnieciskās žurnālistikas raidījumi un izdevumi Latvijā, kas ir – Latvijas Televīzijas raidījumi „Aizliegtais paņēmiens” un „De Facto”, TV3 raidījums „Nekā personīga”, Latvijas Radio raidījums „Atvērtie faili”, ziņu portāla Delfi oriģinālais saturs „Delfi plus”, iknedēļas žurnāls „IR” un Baltijas pētnieciskās žurnālistikas centrs „Re:Baltica”. Tika izvēlēti šie mediji, jo darba pētnieciskajā daļā tika intervēti pētnieciskie žurnālisti, kas strādā iepriekš minētajos medijos. Tālāk seko gadījuma analizē atlasītie un apkopotie gadījumi, kuros kāds medijs Latvijā ir stājies tiesas priekšā, jo apsūdzēts par metožu izmantošanu savā darbā. Empīriskās daļas nobeigumā apkopoti dati no iegūtajām intervijām ar advokātu un pētnieciskajiem žurnālistiem.

3.1 Raidījuma „Aizliegtais paņēmiens” raksturojums

LTV raidījums „Aizliegtais paņēmiens” pirmo reizi televīzijas ekrānos parādījās 2013. gadā un to no pašiem raidījuma pirmssākumiem vada žurnālists Guntis Bojārs, kurš ir arī šī raidījuma autors. „Aizliegtais paņēmiens” raidījumi iznāk katru pirmdienu un, kā raksturots LSM mājaslapā, tas ir „sociālpolitisku tematu raidījums, kurā informācijas iegūšanai līdzās tradicionālajām žurnālistikas metodēm izmanto arī eksperimentus, testus, slēpto filmēšanu, fikciju, tādējādi atklājot problēmas sabiedrībā”.⁵¹ Raidījums sastāv no divām daļām un tā ilgums vidēji ir 53 minūtes. Raidījuma pirmajā daļā ierasts tiek parādīts izpētītais stāsts par konkrēto tēmu, taču otrajā daļā studijā risinās diskusija, kur G. Bojārs ar vienu līdz trim viesiem, kas ir attiecīgās jomas eksperti, apspriež pirmajā daļā redzēto. Pašlaik, Covid-19 vīrusa ierobežojumu dēļ, raidījuma otrajā daļā diskusija ar ekspertiem notiek attālināti, Guntim Bojāram ar viesiem sazvanoties tiešsaistē.

Izpētot tēmas, par kurām raidījums „Aizliegtais paņēmiens” stāsta ik pirmdienu, var secināt, ka tās ir atšķirīgas, taču visbiežāk atbilst kādai no zemāk apkopotajām kategorijām. Kategorijas tika izveidotas, apkopojot visus raidījumus, kuri ir pieejami LSM mājaslapas arhīvā par „Aizliegto paņēmienu”. Raidījumā visbiežāk pieminētās tēmas ir:

1. Par notikumiem valstī vai notikumiem māsaimniecībās.
2. Ekonomika.
3. Veselība.
4. Politika.
5. Noziedzība.

⁵¹ LSM (2013). *Par raidījumu „Aizliegtais paņēmiens”*. Izgūts no <https://ltv.lsm.lv/lv/zinas/aizlie/par/>

6. Ārpolitika.

Tēmas, kas nav raidījumā tik populāras, ir par demogrāfiju, vēsturi, medijiem, reliģiju. LTV raidījums ir sabiedrībā zināms ne tikai tāpēc, ka izmanto dažādas netradicionālas metodes informācijas iegūšanai, bet arī tāpēc, ka nereti tiek iesaistīts dažādos publiskos konfliktos vai skandālos, kas saistīti ar noziegumu un pretlikumīgu darbību atklāšanu vai arī saistītas ar metodēm, kuras izmantotas šajā raidījumā informācijas iegūšanai, piemēram, slēptās kameras, eksperimenti, slēptie skaņas ieraksti, lauka darbs.

3.2 Raidījuma „De Facto” raksturojums

„De Facto” arī ir LTV raidījums, kas pirmo reizi televīzijas ekrānos parādījās 2003. gadā. Tā mērķis ir veicināt pētnieciskās un analītiskās žurnālistikas attīstību Latvijā. „De Facto” vadītāji ir Inga Šņore un Matīss Arnicāns, taču pie raidījuma kopā strādā četri cilvēki – abi raidījuma vadītāji, Liene Barisa-Sermule un Ivo Leitāns. Raidījuma garums vidēji ir trīsdesmit minūtes, tas iznāk katru svētdienu un tas sastāv no dažādiem sižetiem, kuros stāstīts par tajā brīdī aktuālo sabiedrībā. Tāpat kā „Aizliegtais paņēmiens”, arī „De Facto” informācijas iegūšanas nolūkos izmanto netradicionālas metodes un atklāj notikumus, kas ir radījuši plašu rezonansi sabiedrībā.

Apkopojot LSM mājaslapas arhīvā pieejamos „De Facto” raidījumus, tiek secināts, ka visbiežāk pieminētās tēmas šajā raidījumā ir:

1. Politika Latvijā.
2. Vēsture.
3. Ekonomika.
4. Veselība.
5. Ārpolitika (visbiežāk saistībā ar to, kā ārpolitiskie notikumi ietekmē Latviju).

Citas tēmas, par kurām stāsta raidījums, taču tās nav tik populāras, ir mediji, reliģija, noziedzība.

3.3 Raidījuma „Nekā personīga” raksturojums

TV3 kanāla raidījums „Nekā personīga” televīzijas ekrānos pirmo reizi parādījās 2007. gadā un tas jau četrpadsmit gadus sezonas laikā iznāk svētdienu vakaros. Šī raidījuma komanda, protestējot pret toreizējo Latvijas Televīzijas vadību, izlēma atstāt sabiedrisko mediju un izveidot jaunu pētnieciskās žurnālistikas raidījumu kanālā TV3: „Ilze Jaunalksne piebilda: „Drīz pēc tam, kad raidījumā „De Facto” demonstrējām stāstu kā Šķēles un Šlesera

sabiedrotie organizēja balsu pirkšanu Jūrmalā, mūs vienkārši runājot „noņēma no trases”⁵². Raidījums tika izveidots, lai kanālā TV3 stiprinātu informatīvo raidījumu bloku un attīstītu pētniecisko un analītisko žurnālistiku Latvijā. Kā raksturots TV3 mājaslapā, raidījums „piedāvā nedēļas notikumu un procesu skaidrojumu un atklāj norises, kas ir svarīgas.”⁵³. Pie raidījuma izveides sākotnēji strādāja vairāki nozares profesionāļi – Jānis Krēvics, Baiba Strautmane, Odita Krenberga, Zane Peneze, Arta Ģīga un citi⁵⁴, taču no 2008. gada līdz 2011. gadam daži žurnālisti raidījumu pameta. Šobrīd raidījuma vadītāji ir Ilze Jaunalksne un Jānis Krēvics. Raidījums ierasts ir līdz 47 minūtēm garš un tas sastāv no vairākiem sižetiem, kuros stāstīts par aktuālo nedēļas ietvaros, taču dažkārt raidījumā pieminētie notikumi risinājušies arī senākā laika posmā. Tā kā TV3 mājaslapā pieejamais arhīvs ir sākot tikai no 2014. gada, tad tika apkopotas populārākās raidījumā pieminētās tēmas pēdējo 7 gadu laikā:

1. Politika Latvijā.
2. Ārpolitika.
3. Ekonomika.
4. Veselība.
5. Noziedzība.
6. Tiesvedība.

Tā kā raidījums pārsvarā koncentrējas uz augstāk minētajām tēmām, tad ir grūti nošķirt, kuras no tēmām raidījums piemin vismazāk. Tāpat kā iepriekš minētie pētnieciskie raidījumi, arī „Nekā personīga” atklātie notikumi ir raisījuši plašu rezonansi sabiedrībā un vienmēr informē skatītājus par lietām, kas ir nozīmīgas un par kurām sabiedrībai būtu jāzina.

3.4 Raidījuma „Atvērtie faili” raksturojums

Latvijas Radio raidījums „Atvērtie faili” ir visjaunākais pētnieciskās žurnālistikas raidījums no pētījumā raksturotajiem, jo tas izveidots 2020. gada pavasarī. Radio raidījums iznāk katru ceturtdienu, tā garums ir līdz trīsdesmit minūtēm un tā veidotājas ir četras Latvijā zināmas žurnālistes: Zane Mače, Anita Brauna, Baiba Runce un Indra Sprance. „No politikas līdz biznesam, par sociālo dzīvi un krimināldrāmām...”⁵⁵, tā tiek raksturots raidījums LSM

⁵² LSM (2019). „Nekā personīga” žurnālisti arī aicina atcelt LTV valdes konkursa rezultātus. Izgūts no <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/neka-personiga-zurnalisti-ari-aicina-atcelt-ltv-valdes-konkursa-rezultatus.a315258/>

⁵³ TV3 (2021). *Nekā personīga*. Izgūts no https://tv3play.skaties.lv/series/_serial-2502901/_clip-2503418

⁵⁴ Apollo.lv (2007). „Nekā personīga”. *Strautmena un Krēvics*. Izgūts no <https://www.apollo.lv/5098707/neka-personiga-strautmane-un-krevics>

⁵⁵ LSM (2021). *Atvērtie faili*. Izgūts no <https://lr1.lsm.lv/lv/lr1/raidijumi/atvertie-faili/>

portālā. Katrs no iknedēļas raidījumiem iedziļinās svarīgākajos notikumos, kas risinās mūsdienās un katrs dokumentālais stāsts ir „analītiski dokumentāls audiostāsts”⁵⁶.

Analizējot portālā LSM pieejamo „Atvērtie faili” arhīvu, tika secināts, ka katrā no radio raidījumiem padziļināti tiek pētīts un iztirzāts viens konkrēts temats, kas ir sabiedrībai nozīmīgs. Neskatoties uz to, visbiežāk pieminētās tēmas raidījumā ir:

1. Politika un politiķi Latvijā.
2. Bizness.
3. Tiesvedība un kriminālie notikumi.
4. Sociālā dzīve un notikumi mājsaimniecībās.
5. Veselība.

Lai gan radio raidījums „Atvērtie faili” pastāv tikai nedaudz vairāk kā gadu, tas ir sevi pierādījis un guvis popularitāti sabiedrībā unikālo un atšķirīgo stāstu dēļ. Kā norāda raidījuma veidotāja A. Brauna, Latvijā šis ir pirmais dokumentālais audiostāsts, jo „šis žanrs Latvijas mediju vidē pašlaik īsti nepastāv, bet citviet pasaulē audio formātā piedzīvo īstu renesansi un piedāvā ļoti kvalitatīvu žurnālistiku.”⁵⁷

3.5 Ziņu portāla Delfi oriģinālā satura „Delfi+” raksturojums

2019. gada maijā viens no populārākajiem ziņu portāliem Latvijā Delfi ieviesa jaunu maksas satura pakalpojumu ar nosaukumu „Delfi+”. Šis oriģinālais saturs saviem lasītājiem piedāvā unikālu saturu, kas papildus ikdienas ziņām palīdz iegūt padziļinātāku ieskatu Latvijas un pasaules aktualitātēs. Kā uzskata portāls, lai sagatavotu kvalitatīvu ziņu saturu, ir smagi jāstrādā, tieši tāpēc tiem, kas to vēlas patērēt, ir jāmaksā, to abonējot. Pašlaik “Delfi+” saturs ir aptuveni 20 raksti nedēļā un tie ir vidēji 3 % no kopējā Delfi ikdienas satura. Šī oriģinālā satura abonēšanas maksa sākotnēji bija 1,99 eiro par četrām nedēļām, taču šobrīd tā ir 2,99 eiro. Kā raksturots Delfi mājaslapā, oriģinālajā saturā ietilpst apraksti, reportāžas no dažādām vietām un notikumiem Latvijā un ārzemēs, kā arī iekļauta analīze un pētniecība, aptverot daudzveidīgus un plašus tematus.⁵⁸

“Delfi+” saturs ir ļoti daudzveidīgs un tas nesastāv tikai no analītiskās un pētnieciskās žurnālistikas. Rakstus publicē arī tie žurnālisti, kas strādā arī pie parastajiem Delfi rakstiem, kas nav jāabonē. Galvenie oriģinālā satura redaktori ir Laura Dzērve un Filips Lastovskis, un “Delfi+” žurnālisti ir Vita Dreijere un Viesturs Radovics. Delfi plus saviem lasītājiem piedāvā

⁵⁶ Pieci.lv (2020). *Preses relīzes. Paplašina Latvijas Radio 1 pētniecības saturu un atgriezenisko saikni ar klausītājiem*. Izgūts no <https://www.pieci.lv/lv/par-mums/informacija-presei/?id=688>

⁵⁷ Turpat.

⁵⁸ DELFI (2021). *Par mums. Delfi plus*. Izgūts no <https://www.delfi.lv/news/delfi-par-mums/saturs-par-kuru-ir-verts-maksat-starte-delfi-plus.d?id=51064485>

ļoti dažādu saturu, kurā pārsvarā tiek stāstīts par aktuālajām problēmām Latvijā un pasaulē. Analizējot “Delfi+” mājaslapas arhīvu, tika secināts, ka visbiežāk pieminētās pētnieciskās žurnālistikas tēmas ir:

1. Veselība.
2. Bizness.
3. Personības.
4. Politika.
5. Ārpolitika.
6. Vēsture.
7. Kultūra.

Jāpiebilst, ka “Delfi+” publikācijās pētnieciskais un analītiskais saturs ir atrodams lielākajā daļā publicētā materiāla un, pēc 2020. gada pavasarī veiktās Delfi aptaujas datiem, 9 % portāla lasītāju jeb vairāk kā 25 tūkstoši ir gatavi maksāt par oriģinālo saturu.⁵⁹ No tā var secināt, ka šis maksas pakalpojums ir veicinājis interesi sabiedrībā par pētniecisko un analītisko žurnālistiku un ir pārliecinājis, ka par kvalitatīvu un oriģinālu žurnālistiku ir jāmaksā.

3.6 Žurnāla „IR” raksturojums

Iknedēļas žurnāls „IR” pirmo reizi iznāca 2010. gadā un tā mērķis ir veidot jaunu un kvalitatīvu mediju piedāvājumu Latvijas un plašākai sabiedrībai. „IR” īpašnieks ir AS „Cits medijs”, kas izdod arī citus žurnālus, piemēram, „Ir Brīvdienas”, „Ir Nauda”, „Domuzīme”. „Cits medijs” padomes priekšsēdētājs ir žurnālists Pauls Raudseps, kurš šobrīd ir arī žurnāla “IR” galvenais redaktors, jo iepriekšējā galvenā redaktore Nellija Ločmele līdz 2021. gada rudenim ir atvaļinājumā. Akciju sabiedrība sastāv no 28 akcionāriem, no kuriem daļa ir ne tikai žurnāla „IR” žurnālisti, bet arī citi pazīstami žurnālisti Latvijā. Kopš 2010. gada žurnāla saturu veido vairāki žurnālisti: Pauls Raudseps, Aivars Ozoliņš, Anda Burve-Rozīte, Gunita Nagle, Ieva Jakone, Ieva Puķīte, Laura Dumbere, Baiba Kļava, Ernests Kļaviņš, Raivis Vilūns, Māris Bišofs.⁶⁰

Žurnāla saturs pieejams gan drukātā formā, gan internetā un tas iznāk katra mēneša pirmajā ceturtdienā. Žurnālā ir vairākas nodaļas, kur katrai ir savs unikāls nosaukums. Žurnāla sākumā ir galvenā redaktora sleja, tad seko nodaļas: Radars, Komentārs, Tribīne, Pusdienās, Covid-19, Koronavīruss, Intervija, Afiša, Analīze, Tēma, Piemiņa, Pasaulē, Infografiks,

⁵⁹ DELFI (2021). *Par mums. Delfi plus*. Izgūts no <https://www.delfi.lv/news/delfi-par-mums/saturs-par-kuru-ir-verts-maksat-starte-delfi-plus.d?id=51064485>

⁶⁰ IR (2021). *Par IR*. Izgūts no <https://ir.lv/par-ir-lv/>

Recenzija, Kino, Grāmatas, Veiksme, Personība, Vēsture, Slavenība, Dzīve, Labsajūta, 1 no 2 miljoniem, Anektodes. Jānorāda, ka nodaļu ir daudz un ar katru žurnālu tās mainās. Ja tajā brīdī viena vai otra tēma būs sabiedrībā aktuālāka, tad tiks mainīts arī nodaļas nosaukums, piemēram, pirms Covid-19 parādīšanās pasaulē žurnālā nebija šāds nodaļas nosaukums, taču šobrīd dažos žurnāla numuros tāds ir. Lai gan žurnāls sastāv no dažādām tēmām, tajā atrodamais pētnieciskais saturs ir gana plašs un arī ir veicinājis rezonansi un pārmaiņas sabiedrībā. Analizējot visbiežāk žurnālā pieminētās tēmas, tika apskatīts žurnāla arhīvs mājaslapā ir.lv, sākot no paša pirmā izdotā numura. Tika secināts, ka žurnālā visbiežāk tiek pieminētas tēmas, kas ir:

1. Politika Latvijā.
2. Ārpolitika.
3. Veselība.
4. Ekonomika.
5. Kultūra.
6. Vēsture.

Līdzīgi kā „Delfi+”, arī žurnāls „IR” saturs ir ļoti daudzveidīgs un koncentrējas uz dažādām sabiedrībā aktuālām tēmām. Neskatoties uz to, žurnāls vismazāk raksta par tādām tēmām, kā reliģija, mediji, demogrāfija.

3.7 Baltijas pētnieciskās žurnālistikas centra „Re:Baltica” raksturojums

Baltijas pētnieciskās žurnālistikas centrs „Re:Baltica”, kas dibināts 2011. gadā, sevi raksturo kā bezpeļņas nevalstisko organizāciju, kas nodarbojas ar pētniecisko žurnālistiku sabiedrības interesēs un kuras mērķis ir veicināt pozitīvas pārmaiņas un atklātību. „Re:Baltica” koncentrējas uz sociāli svarīgām tēmām Baltijas reģionā, piemēram, korupcija, sociālā nevienlīdzība, naudas atmazgāšana, veselība, cilvēktiesības, uzņēmējdarbība un dezinformācija.⁶¹ Centra valdes sastāvā ir žurnāliste Arta Ģīga, Pēteris Folkins un Indreks Troifelds, savukārt centra darbinieki ir žurnālistes Inga Sprinģe, Sanita Jemberga, Evita Puriņa, Inese Liepiņa, Sabīne Bērziņa, Annija Petrova, Ilze Vēbere. Raksti un pētījumi tiek publicēti gan „Re: Baltica” mājaslapā, gan Facebook lapā un medija publicētais saturs ir pieejams bez maksas.

Lai gan „Re: Baltica” satura patērētājiem nav par saturu jāmaksā, medijam ir trīs ienākumu avoti. Pirmais – konkursa kārtībā iegūti granti, kas galvenokārt ir no ES / NATO bāzētām organizācijām, otrais – pašu žurnālistu un citu darbinieku ienākumi, kas iegūti pasniedzot pasākumus, veicot pētījumus, rakstot scenārijus dokumentālajām filmām, trešais –

⁶¹ Re:Baltica (2021). *Par mums*. Izgūts no <https://rebaltica.lv/par-mums/>

ziedojumā no juridiskām vai privātpersonām.⁶² Analizējot un apkopojot „Re:Baltica” mājaslapā un Facebook lapā pieejamo pētījumu arhīvu, tika secināts, ka visbiežāk centrs raksta par sekojošām tēmām:

1. Krāpniecība.
2. Izglītība.
3. Politika.
4. Veselība.
5. Ekonomika.
6. Vardarbība.
7. Ārpolitika.

Centrs publicē ne tikai pētījumus par dažādām tēmām, bet arī veido sižetus raidījumā „Starp Citu”, kurš tika izveidots 2018. gadā. Šajā raidījumā tiek stāstīts par aktuālajiem notikumiem Latvijā un pasaulē, kā arī par pētījumiem, kurus izstrādājuši „Re:Baltica” žurnālisti. Tāpat kā citi mediji, kuri publicē pētnieciskās žurnālistikas saturu, arī „Re:Baltica” sabiedrībā ir zināms kā kvalitatīvs medijs, kurš strādā sabiedrības interesēs un atklāj faktus, kas būtu jāzina ikvienam.

3.8 Likumi medijiem un žurnālistiem Latvijā

Latvijā, tāpat kā citās pasaules valstīs, ir izstrādāti vairāki žurnālistikas ētikas kodeksi, kas katrs ir nedaudz atšķirīgs katrā no medijiem vai redakcijām, kas to izstrādā, taču galvenie nosacījumi paliek vienādi – sniegt sabiedrībai objektīvu un pārbaudītu informāciju, kā arī strādāt sabiedrības labākajās interesēs. Baltijas pētnieciskās žurnālistikas centra „Re:Baltica” grāmātā „Rokasgrāmata žurnālistiem” apkopoti desmit pašu izveidoti juridiskie baušļi, kurus ievērojot, medijs vai žurnālists ne tikai apzinās savas tiesības, bet arī var izvairīties no likuma pārkāpumiem:

1. Tiesības uz informāciju, vārda brīvību un kritiku ir brīvas sabiedrības pamats. Uz tām balstās žurnālista tiesības atrasties sabiedriski nozīmīgu notikumu vietās, saņemt informāciju, to apstrādāt un izplatīt.
2. Žurnālists atbild par informācijas patiesumu (faktiem) un objektivitāti, kā arī vienmēr piedāvā iesaistītajai personai / pusei atbildes tiesības.
3. Žurnālists aizsargā tiesības paust taisnīgu komentāru un kritiku.
4. Žurnālistam jāaizsargā informācijas avoti. To atklāšanu var prasīt tikai tiesa.
5. Žurnālists atsakās no uzdevuma, kas saistīts ar likuma pārkāpšanu vai ir pretrunā ar viņa uzskatiem.

⁶² Re:Baltica (2021). *Par mums*. Izgūts no <https://rebaltica.lv/par-mums/>

6. Žurnālists var atsaukt savu autorību, ja saturs rediģēšanas procesā ir sagrozīts.
7. Žurnālists nepieļauj interešu konfliktu savā darbībā.
8. Žurnālists labo informāciju, kas atzīta par nepatiesu.
9. Žurnālists izsver sabiedrības tiesības zināt iepretim indivīda tiesībām uz privātumu. Īpaši uzmanīgi žurnālists rīkojas, ja situācijās iesaistīti nepilngadīgie.
10. Žurnālists ievēro autortiesības.⁶³

Lai gan ētikas kodeksi nav juridiski saistoši un ir pašu mediju profesionāļu vai žurnālistu organizāciju izveidots ētikas normu kopums, Latvijas likumdošanā ir pieņemti likumi, kas attiecas uz masu informācijas līdzekļiem un žurnālistu profesionālo darbību. Šie speciāli izstrādātie likumi – „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” un „Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums” – apkopo tiesības, kas ir piešķirtas attiecīgajai profesijai, taču žurnālistam ir jāievēro arī ierobežojumi, kas noteikti Civillikumā, Krimināllikumā, Fizisko personu datu aizsardzības likumā, Bērnu tiesību aizsardzības likumā vai citos likuma pantos, kas attiecīgajā situācijā žurnālistam viņa profesionālajā darbībā būtu saistoši.

Likumā „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” ir 33 panti, kuros norādītas masu informācijas līdzekļu tiesības un aizliegumi. Izpētot likumā noteiktos pantus, tika apkopoti tie punkti, ar kuriem žurnālists saskaras ikdienas darbā un kas prasa medija darbinieka atbildību likuma priekšā, ja kāds no šiem punktiem ir pārkāpts:

1. „Aizliegts publicēt informāciju, kas ir valsts noslēpums vai cits ar likumu speciāli aizsargāts noslēpums, kas aicina uz vardarbību un pastāvošās iekārtas gāšanu, propagandē karu, cietsirdību, rasu, nacionālo vai reliģisko pārkāpumu un neiecietību, kūda uz citu noziegumu izdarīšanu. Aizliegts publicēt informāciju, kura aizskar fizisko un juridisko personu godu un cieņu un ceļ tam neslavu.” (Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem, 7.pants)⁶⁴
2. „Žurnālista pienākumi ir: sniegt patiesu informāciju; pirmo reizi publicējot izteikumu, pēc informāciju sniegušās personas vēlēšanās norādīt tā autoru; informēt redaktoru, ka sniegtais materiāls skar valsts vai citus ar likumu aizsargātus noslēpumus; atteikties pildīt uzdevumu, kura veikšana saistīta ar likuma pārkāpšanu; ievērot valsts, sabiedrisko organizāciju, uzņēmējsabiedrību

⁶³ Re:Baltica, SSE Riga Mediju studiju centrs (2018). *Rokasgrāmata žurnālistiem. Īsi par mediju likumiem*. 4. lpp. Izgūts no https://www.sseriga.edu/sites/default/files/inline-files/latvian_legal_guide_for_journalists_in_latvian.pdf

⁶⁴ Latvijas Republikas likums. *Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem*. Izgūts no <https://likumi.lv/doc.php?id=64879>

(uzņēmumu) un personu tiesības un likumīgās intereses.” (Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem, 25.pants)⁶⁵

3. „Kaitējums, arī morālais kaitējums, ko masu informācijas līdzeklis nodarījis fiziskajai vai juridiskajai personai, sniedzot nepatiesas ziņas, ceļot neslavu un aizskarot tās godu un cieņu, publicējot ziņas un informāciju, kuru publikācija aizliegta ar likumu, masu informācijas līdzeklīm jāatlīdzina šai personai likumā noteiktajā kārtībā.” (Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem, 28.pants)⁶⁶
4. Augstāk minētajam likumam pretstatā ir pants par atbrīvošanu no atbildības. „Masu informācijas līdzekļi neatbild par nepatiesu ziņu izplatīšanu, ja tās satur: oficiāli valsts varas un pārvaldes institūciju dokumenti, politisko un sabiedrisko organizāciju paziņojumi; amatpersonu publikācijas.” (Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem, 29.pants)⁶⁷

„Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums” definē, kas ir elektroniskie plašsaziņas līdzekļi un nosaka to darbības kārtību. Apskatot 82 likumā noteiktos pantus, tika apkopoti tie panti, kas norāda uz medija tiesībām uz informācijas iegūšanu un atbildību, ja šī informācija ir nepatiesa vai aizskar cilvēka tiesības:

1. „Visiem Eiropas Savienības dalībvalstu vai Eiropas konvencijas par pārrobežu televīziju dalībvalstu jurisdikcijā esošajiem elektroniskajiem plašsaziņas līdzekļiem, lai tie varētu veidot un izplatīt īsas ziņu reportāžas, kuru raidlaiks nepārsniedz 90 sekundes, tiek nodrošināta brīva piekļuve signālam plašai sabiedrībai paredzētiem, vispārēju interesi izraisošiem pasākumiem, kurus ekskluzīvā kārtā pārraida Latvijas jurisdikcijā esošs elektroniskais plašsaziņas līdzeklis.” (Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums, 49.pants)⁶⁸
2. Žurnālistam un elektroniskajam plašsaziņas līdzeklīm ir tiesības uz informāciju, ja šī informācija ir nepatiesa, tad personai ir tiesības pieprasīt šo ziņu atsaukumu: „Persona, par kuru kāda elektroniskā plašsaziņas līdzekļa raidījumā paustas nepatiesas ziņas, var pieprasīt, lai tas pats elektroniskais plašsaziņas līdzeklis izplata šo ziņu atsaukumu, kā arī tās atbildi. Persona ir tiesīga pieprasīt, lai tās atbilde tiek izplatīta neatkarīgi no tā, vai šī persona ir

⁶⁵ Latvijas Republikas likums. *Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem*. Izgūts no <https://likumi.lv/doc.php?id=64879>

⁶⁶ Turpat.

⁶⁷ Turpat.

⁶⁸ Latvijas Republikas likums. *Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums*. Izgūts no <https://likumi.lv/doc.php?id=214039>

pieprasījusi attiecīgo ziņu atsaukumu.” (Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums, 50.pants)⁶⁹

Uz žurnālistu, kurš pārkāpis likumu, attiecas arī Civillikumā noteiktais – „Katram ir tiesības prasīt tiesas ceļā atsaukt ziņas, kas aizskar viņa godu un cieņu, ja šādu ziņu izplatītājs nepierāda, ka tās atbilst patiesībai. Ja kāds prettiesiski aizskar personas godu un cieņu mutvārdiem, rakstveidā vai ar darbiem, tad viņam jānodod atlīdzība (mantiska kompensācija). Atlīdzības apmēru nosaka tiesa.” (Civillikums, 2352.pants)⁷⁰

Neskatoties uz to, ir gadījumi, kad žurnālistu, kurš pārkāpis likumu, var atbrīvot no atbildības:

1. Ja žurnālists kā avotu norādījis valsts institūciju vai amatpersonu.
2. Ja publikācijā nošķirtas ziņas no komentāra, jo viedoklis nepakļaujas patiesuma pārbaudei.
3. Ja informācija bijusi sabiedriski nozīmīga.
4. Ja pirms publicēšanas žurnālists rūpīgi pārbaudījis faktus, pat, ja vēlāk ir atklājusies kļūda.⁷¹

Žurnālistam, tāpat kā ikvienam pilsonim, kurš pārkāpj Krimināllikumā noteikto, iestājas kriminālatbildība – „Par neslavas celšanu masu saziņas līdzeklī – soda ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.” (Krimināllikums, 157.panta 2.daļa)⁷²

Apskatot likumā noteiktos pantus, kas attiecas uz žurnālista profesionālo darbību un uz medijiem, nebija atrodams neviens konkrēts likums, kas noteiktu, kādus tieši informācijas iegūšanas līdzekļus un metodes žurnālists drīkst izmantot, taču likumā ir norādīts, ka jebkurai žurnālista darbībai jābūt samērīgai un pārdomātai, tāpat arī nedrīkst aizskart personas privāto dzīvi un pārkāpt datu aizsardzību. Pētījuma teorētiskajā daļā tika minētas metodes, kuras visbiežāk izmanto pētnieciskie žurnālisti informācijas iegūšanai, ja visi tradicionālie informācijas iegūšanas līdzekļi ir izsmelti. Tika apkopoti tie likumā noteiktie panti, kas attiecas uz žurnālistu, kurš vēlas izmantot metodes vai tehniskās iekārtas informācijas iegūšanas nolūkos:

1. Privātajā īpašumā fotogrāfēšanas vai filmēšanas kārtību nosaka pats īpašnieks. „Par nelikumīgu iekļūšanu mājoklī pret tajā dzīvojošās personas gribu – soda

⁶⁹ Latvijas Republikas likums. *Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums*. Izgūts no <https://likumi.lv/doc.php?id=214039>

⁷⁰ Latvijas Republikas likums. *Civillikums*. Izgūts no <https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums>

⁷¹ Re:Baltica, SSE Riga Mediju studiju centrs (2018). *Rokasgrāmata žurnālistiem. Īsi par mediju likumiem*. 7. lpp. Izgūts no https://www.sseriga.edu/sites/default/files/inline-files/latvian_legal_guide_for_journalists_in_latvian.pdf

⁷² Latvijas Republikas likums. *Krimināllikums. Vispārīgā daļa*. Izgūts no <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums>

ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.” (Krimināllikums, 143.panta 2.daļa)⁷³ Privātīpašuma pārkāpums attaisnojams vienīgi tajā gadījumā, ja žurnālists var pierādīt, ka tajā notiek kaut kas pretlikumīgs. Ja filmēšana vai fotogrāfēšana notiek publiskā vietā, tad žurnālistam nepiemēro Fizisko personu datu aizsardzības likumā noteiktos ierobežojumus – nepieciešamību saņemt atļauju no personas pirms tehniskās iekārtas izmantošanas publiskās vietās – taču pašam žurnālistam jāizvērtē, kāds ir mērķis un vai netiks aizskartas personas tiesības uz privātumu.⁷⁴

2. Slēpto kameru vai audioierakstu drīkst izmantot tādos gadījumos, ja: jautājums ir sabiedriski nozīmīgs; tas ir pēdējais risinājums un citādi iegūt informāciju nav iespējams; žurnālists ievēro ētiku, piemēram, pārraidē ar tehniskajiem līdzekļiem maskē intervējamā seju vai maina balsi.⁷⁵
3. Krimināllikumā noteikts, ka žurnālists drīkst filmēt un ierakstīt audio tiesas laikā, ja tas saskaņots ar tiesu un tās dalībniekiem. „Žurnālisti tiesas sēdes laikā var izdarīt skaņu ierakstu, informējot par to tiesu un netraucējot tiesas procesu. Attēla, kā arī skaņu un attēla ierakstu var izdarīt, ja to atļauj tiesa. Pirms šā jautājuma izlemšanas tiesa uzklausa apsūdzētā, viņa aizstāvja, prokurora, cietuša vai tā pārstāvja un liecinieku viedokli.” (Krimināllikums, 484.pants)⁷⁶

Lai gan likumā nav atsevišķu pantu, kas attiektos tikai uz metožu izmantojumu informācijas iegūšanai, žurnālistam, veicot savus profesionālos pienākumus, tāpat kā ikvienam pilsonim, ir jāievēro likumā noteiktā kārtība. Ja žurnālists izmanto provokatīvas informācijas iegūšanas metodes, tad viņam ir jāsaprot, kāds tam būs mērķis un vai sabiedrībai no tā būs labums.

3.9 Gadījuma analīzes rezultāti

Bakalaura darbā gadījuma analīze veikta tāpēc, lai analizētu katru gadījumu atsevišķi, kad kādam medijam ir bijuši tiesu darbi izmantoto informācijas iegūšanas metožu dēļ. Informācija par gadījumiem tika iegūta gan analizējot Latvijas tiesu e-portālā pieejamo informāciju par tiesas spriedumiem, gan aptaujājot žurnālistus, kas strādā pētnieciskās žurnālistikas medijos. Par dažiem spriedumiem žurnālisti paši atsūtīja lietu numuru vai lietas

⁷³ Latvijas Republikas likums. *Krimināllikums. Vispārīgā daļa*. Izgūts no <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums>

⁷⁴ Re:Baltica, SSE Rīga Mediju studiju centrs (2018). *Rokasgrāmata žurnālistiem. Īsi par mediju likumiem*. 16. lpp. Izgūts no https://www.sseriga.edu/sites/default/files/inline-files/latvian_legal_guide_for_journalists_in_latvian.pdf

⁷⁵ Turpat. 17. lpp.

⁷⁶ Latvijas Republikas likums. *Kriminālprocesa likums. A daļa. Vispārīgie noteikumi*. Izgūts no <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums>

nosaukumu, taču par pārējām tiesu lietām šāda informācija nebija publiski pieejama, tāpēc tiesu e-portāla meklētājā darba autore rakstīja dažādus atslēgas vārdus, kas ir saistīti ar pētnieciskās žurnālistikas medijiem Latvijā, piemēram, atslēgas vārdus: „Aizliegtais paņēmiens”, „De Facto”, „Re:Baltica”, Delfi, „Nekā personīga”, slēptā kamera, pētnieciskā žurnālistika, žurnāls „IR”, eksperiments un citus. E-portālā tika meklēti atslēgas vārdi, kas ir saistīti ar visiem pētījumā raksturotajiem pētnieciskās žurnālistikas medijiem un visiem intervētajiem pētnieciskajiem žurnālistiem, kā arī ar citiem pētnieciskajiem žurnālistiem, kas neatbildēja uz intervijām, taču tika uzrunāti, piemēram, žurnāla „IR” bijusī galvenā redaktore Nellija Ločmele, pašreizējais „IR” redaktors Pauls Raudseps, kā arī „Delfi+” redaktori un žurnālisti.

Tiesu spriedumi un lietas, kas varētu būt e-portāla datubāzē, tika meklētas arī pēc atslēgas vārdiem, kas ir saistīti ar tām pētnieciskās žurnālistikas tēmām un stāstiem, kas sabiedrībā ir raisījuši plašu rezonansi. Piemēram, stāsts par „Rīdzenes saurunām”, kas tika publiskotas žurnālā „IR” pievērsa plašu sabiedrības uzmanību, tādēļ arī šāds atslēgas vārds tika izmantots, lai atrastu, vai ir bijusi kāda apsūdzība pret žurnālu „IR” saistībā ar konkrēto stāstu. Vairāki stāsti no raidījuma „Aizliegtais paņēmiens”, kuros izmantoti eksperimenti vai slēptās kameras, arī ir raisījuši plašu rezonansi un diskusiju sabiedrībā, piemēram, stāsts par aplokšņu algām restorānā „Tokyo city”⁷⁷, stāsts par „Centrāltirgus cigarešu mafiju”⁷⁸, operācija „Bērība bērnodārzā”⁷⁹ un citi stāsti – arī šo raidījumu atslēgas vārdi tika meklēti tiesu e-portāla datubāzē. Tāpat arī datubāzē tika meklēti citu stāstu atslēgas vārdi, kas ir bijuši populāri sabiedrībā. Avoti, no kuriem tika iegūti analizējamie gadījumi, apkopoti zemāk norādītajos punktos:

1. Latvijas tiesu portāla e-pakalpojumu vietne.
2. Pētnieciskie žurnālisti, kas strādā pētījumā raksturotajos medijos.
3. Ziņas no dažādiem ziņu portāliem Latvijā, kuros arī ir minēti gadījumi, kad kāds no medijim iesūdzēts tiesā – šajos gadījumos gan nebija plašāk paskaidrots, uz kāda pamata medijs ir attaisnots vai arī plašāk paskaidrots, kāpēc medijs ir apsūdzēts.

⁷⁷ LSM. (2019). *Aizliegtais paņēmiens. Operācija: “Tokyo-City” un sods*. Izgūts no <https://ltv.lsm.lv/lv/raksts/23.09.2019-aiizliegtais-panemiens.-operacija-tokyo-city-un-sods.id168290/>

⁷⁸ LSM. (2019). *Aizliegtais paņēmiens. Operācija: “Centrāltirgus cigarešu mafija”*. Izgūts no <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/aiizliegtais-panemiens-iefiltejas-cigarešu-biznesa-centraltirgu-ka-tocka-pelna-12-000-ciro-menesi.a339515/>

⁷⁹ LSM. (2020). *Aizliegtais paņēmiens. Operācija: “Bērība bērnodārzā” 1. sērija*. Izgūts no <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/aiizliegtais-panemiens-kliegsana-un-purinasana--vardarbiba-rigas-bernodarza-ir-bernu-ikdienu.a380188/>

Kopumā tika izpētīti 89 tiesu spriedumi, taču gadījuma analīzei derēja trīs gadījumi, kuri bija saistīti ar metodēm, kas izmantotas informācijas iegūšanai. Lai gadījums derētu analīzei, tam bija jāatbilst kādam no izvirzītajiem kritērijiem:

1. Tiesu darbi ir kādam pētnieciskās žurnālistikas medijam, kas raksturots darbā, tātad: „Delfi+”, „Aizliegtais paņēmiens”, „De Facto”, „Nekā personīga”, „Atvērtie faili”, „IR” vai „Re:Baltica”, un medijs apsūdzēts par kādu no informācijas iegūšanas metožu izmantojumu.
2. Lieta ierosināta pret kādu pētniecisko žurnālistu, kas pārstāv kādu no augstāk minētajiem medijiem, un žurnālists apsūdzēts par to, ka izmantojis kādu informācijas iegūšanas metodi.

Gadījumi, kas atbilda kādam no šiem kritērijiem, bija trīs. Viens gadījums, kas saistīts ar metožu izmantojumu, bija raidījumam „Aizliegtais paņēmiens” un divi gadījumi raidījumam „De Facto”. Medijiem „Re:Baltica”, „Nekā personīga”, „IR”, „Atvērtie faili” un „Delfi+” nebija neviens gadījums, kas atbilstu augstāk minētajiem kritērijiem. Jāpiebilst, ka citiem pētnieciskās žurnālistikas medijiem vai žurnālistiem bija cita veida apsūdzības, piemēram, kad kāds medijs ir paudis nepatiesu informāciju par kādu personu, aizskāris goda un cieņas jautājumu, u.c. gadījumi, kas nav saistīti ar informācijas iegūšanas metodēm. Analizējot tiesu spriedumus, tika secināts, ka Latvijā visbiežāk tiesu darbi pret augstāk minētajiem medijiem ir bijuši saistībā ar goda un cieņas aizkaršanu, retāk – ar metožu izmantojumu informācijas iegūšanai. Tiesas spriedumos, kuros bija atrodami augstāk minētie atslēgas vārdi, bieži medijs vai žurnālists parādījās nevis tāpēc, ka bija pārkāpis likumu, bet gan tāpēc, ka tika uzsvērts tā profesionālais darbs. Lai gan nereti tieslieta nebija saistīta ar žurnālistiku vai medijiem, bieži vien kāds no augstāk minētajiem medijiem spriedumā parādījās tāpēc, ka kādā raidījumā vai stāstā tika atklāta noziedzīga rīcība un šis stāsts un tajā attēlotais kalpo kā pierādījums tiesai. Šādu spriedumu, kuros medijs vai žurnālists netika apsūdzēts, bija 47. Citos gadījumos, kad vēl tika atrasti minētie atslēgas vārdi, bija gadījumos, kad pats medijs ir vērsies tiesā, ar prasību, lai kāda valsts iestāde sniedz pieprasīto informāciju, šādi gadījumi kopumā bija 22. Jāpiebilst, ka lielākajā daļā gadījumu medijs uzvarēja tiesā.

Pirmais analizējamais gadījums notika 2016. gadā, kad Saulkrastu mācītājs „A” personā, cēla prasību pret Valsts SIA „Latvijas Televīzija” raidījumu, piesakot prasību, ka raidījumā „Aizliegtais paņēmiens” izdarītais un demonstrētais pastorālās sarunas ieraksts, kas tika veikts ar slēpto kameru un slēpto mikrofonu, bija veikts prettiesiski un pārkāpa normatīvajos aktos aizsargātās garīdznieku un cilvēku tiesības, kā arī cietušajam tika izdarīts morālais kaitējums. Cietušais no LTV raidījuma vēlējās piedzīt 13 000 eiro, kā arī uzdeva par

pienākumu izdzēst visas ierakstītās sarunas un tās kopijas, ja tādas izveidotas, tāpat arī cietušais vēlējas, ka sižeta vietās, kur atskaņoti ieraksti, tiktu ievietots paziņojums: „Raidījuma ieraksts, kas satur prettiesiski iegūtās pastorālās sarunas ieraksta fragments, dzēsts, pamatojoties uz tiesas spriedumu.” Cietušās personas „A” prasība tika pamatota uz Latvijas Republikas Civillikuma 5. pantu („Kad lieta jāizšķir pēc tiesas ieskata vai atkarībā no svarīgiem iemesliem, tad tiesnesim jāspriež pēc taisnības apziņas un vispārīgiem tiesību principiem”⁸⁰), 1635. („Katrs tiesību aizskārums, tas ir, katra pati par sevi neatļauta darbība, kuras rezultātā nodarīts kaitējums (arī morālais kaitējums), dod tiesību cietušajam prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl viņu par šo darbību var vainot”⁸¹) un 2352. pantu („Katram ir tiesības prasīt tiesas ceļā atsaukt ziņas, kas aizskar viņa godu un cieņu, ja šādu ziņu izplatītājs nepierāda, ka tās atbilst patiesībai”⁸²).⁸³

Tāpat cietušais uzskatīja, ka raidījums ir pārkāpis Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas likuma 9.1. („Baznīcas garīdznieku nedrīkst pratināt un nedrīkst pieprasīt, lai viņš izpauž grēksūdze vai pastorālajā sarunā uzzinātas ziņas pat tad, ja šis garīdznieks ir liecinieks vai procesa dalībnieks tiesā”⁸⁴) un 9.2. pantu („Aizliegts ar operatīvās darbības pasākumiem iegūt informāciju grēksūdzes vai pastorālās sarunas laikā”⁸⁵), likuma „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 7.pantu („Aizliegts publicēt informāciju, kas ir valsts noslēpums vai cits ar likumu speciāli aizsargāts noslēpums, kas aicina uz vardarbību un pastāvošās iekārtas gāšanu, propagandē karu, cietsirdību, rasu, nacionālo vai reliģisko pārkāpumu un neiecietību, kūda uz citu noziegumu izdarīšanu. Aizliegts publicēt personu korespondences, telefonsarunu un telegrāfisko ziņojumu saturu bez adresāta un autora vai viņu mantinieku piekrišanas”⁸⁶) un Fizisko personu datu aizsardzības likumu. Apsūdzētais raidījums uzskatīja, ka nevienu no minētajām tiesību normām nav pārkāpis, abām pusēm bija atšķirīgs viedoklis jautājumā par to, vai raidījuma rīcība pārkāpj normatīvajos aktos noteiktos aizliegumus. Pamatojoties uz Civilprocesa likumu 193., 194. un 204. pantu, tiesa noraidīja cietušā prasību pret raidījumu un norādīja, ka raidījums nav pieļāvis prettiesisku rīcību. Šajā gadījumā raidījums lietu nezaudēja un vēl guva kompensāciju par lietas vešanas saistītajiem izdevumiem 1226 eiro apmērā.⁸⁷

⁸⁰ Latvijas Republikas likums. *Civillikums*. Izgūts no <https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums>

⁸¹ Latvijas Republikas likums. *Civillikums*. *Ceturtais daļa*. Izgūts no <https://likumi.lv/ta/id/90220-civillikums-ceturta-dala-saistibu-tiesibas>

⁸² Turpat.

⁸³ 2016. gada 27. janvāra Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas spriedums lietā Nr. C29776714

⁸⁴ Latvijas Republikas likums. *Latvijas evaņģēliski luteriskās baznīcas likums*. Izgūts no <https://likumi.lv/ta/id/184625-latvijas-evilgeliski-luteriskas-bazniskas-likums>

⁸⁵ Turpat.

⁸⁶ Latvijas Republikas likums. *Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem*. Izgūts no <https://likumi.lv/ta/id/64879-par-presi-un-citiem-masu-informacijas-lidzekliem>

⁸⁷ 2016. gada 27. janvāra Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas spriedums lietā Nr. C29776714

Gadījuma analīzes otrais gadījums ir par tiesvedību 2018. gadā, kurā tika iesaistīts raidījums „De Facto”. Raidījuma filmēšanas laikā tika nofilmēta personas „B” dzīvesvieta, mājas adrese, pēc tam sižetā vairākas sekundes esot labi saskatāma plāksne ar personas mājas adreses numuru, tādējādi sižeta skatītājiem tika izpausta personas dzīvesvietas adrese. Prasītājs neesot devis piekrišanu savas dzīvesvietas adreses publiskošanai un viņam nav saprotams, kāda ir bijusi nepieciešamība sabiedrībai atklāt prasītāja dzīvesvietas adresi. Tiesas procesā esot bijis jāizvērtē, vai prasītājs ir uzskatāms par „publisku” personu un tādējādi viņam esot jābūt ar lielāku tolerances pakāpi attiecībā uz viņa rīcības ciešu uzraudzību no žurnālistu puses. Persona pēc tiesas lēmuma tika uzskatīta par Latvijā politiski ietekmīgu personu.

Procesā atklājās, ka personas „B” dzīves vieta ir pieejama Jūrmalas pilsētas oficiālajā mājas lapā un ka personas adrese netika filmēta ar mērķi dzīves vietu darīt zināmu plašākai sabiedrībai, tas tika nofilmēts kā fona materiāls, uz kuru netika likts fokuss. Tiesas spriedums tika pamatots uz Civilprocesa likuma 8., 41., 42., 97., 187., 193., 204., 430., 432., 434. pantu un tika nolemts personas „B” prasību pret raidījumu noraidīt, kā arī tika noraidīta morālā kaitējuma atlīdzība 7500 eiro apmērā, ko prasītājs vēlējies iegūt no medija. No personas „B” tika piedzīti ar lietas vešanu saistītie izdevumi 1100 eiro apmērā.⁸⁸

Šajā gadījumā tiesa attaisnoja raidījumu, jo tika pierādīts, ka persona „B” ir publiska persona, kuras dzīves vieta jau bija zināma publiski, kā arī tas, ka, filmējot sižeta materiālu, galvenais uzsvars nebija uz personas dzīves vietas adreses parādīšanu, bet gan, ka tas bija kā viens no piefilmējuma materiāliem.

Trešais gadījums, kas tika analizēts pētījuma ietvaros, arī ir raidījumam „De Facto”, kura galīgais spriedums tika publicēts 2020. gadā. Persona „B” 2016. gadā cēla trīs apsūdzības pret raidījumu „De Facto”. Divas no apsūdzībām bija saistītas ar metodēm, kuras izmantojuši žurnālisti informācijas iegūšanai. Pirmā apsūdzība bija par intervijā nepareizi atšifrētajām ziņām - persona „B” uzskatīja, ka intervijas laikā šādas ziņas nav sniedzis un ka žurnālists ir publicējis citas atbildes uz jautājumiem, kas tika uzdoti. Otra apsūdzība saistīta ar videoierakstu, kas saturējis arī apsūdzētāja attēlu, kura pārpublicēšanai viņš nedeva raidījumam savu piekrišanu. Problēmjaudājums tika saistīts arī ar personas privātās dzīves, tostarp personas datu, aizsardzību un vārda brīvību, kad personai jāreķinās ar iejaukšanos tās privātajā dzīvē.

Kā norādīts tiesas spriedumā, „ECT praksē nostiprināti vairāki kritēriji, kas jāņem vērā, balansējot personas tiesības uz vārda brīvību un personas tiesības uz privātās dzīves aizsardzību, proti: pienesums sabiedriski nozīmīgā debatē; personas iepriekšējā rīcība;

⁸⁸ 2018. gada 21. aprīļa Rīgas apgabaltiesas spriedums lietā Nr. C33687416

informācijas iegūšanas metodes un patiesums; publikācijas saturs, forma un sekas; noteikto sankciju smagums.”, tāpat arī pamatojoties uz Civilprocesa likuma 474. panta 2. punktu, Senāts nosprieda noraidīt personas „B” prasījumu pret pārraidītā sižeta izņemšanu no ziņu portāla LSM un noraidīt arī morālā kaitējuma atlīdzības piedziņu no VSIA „Latvijas Televīzija”. Spriedums nebija pārsūdzāms un spriedumu atstāja negrozītu.⁸⁹ Arī šajā gadījumā tiesas spriedums bija par labu medijam.

Apkopojot trīs analizētos gadījumus, var secināt, ka:

1. Visas lietas, kas tika ierosinātas pret mediju, tika atceltas, pamatojoties vai nu uz to, ka raidījumos attēlotais nav kaitējis prasītājam vai uz to, ka persona, kas cēlusi apsūdzību, ir sabiedrībā zināma persona.
2. Raidījuma „De Facto” gadījumi saistīti ar tradicionālajām informācijas iegūšanas metodēm, taču raidījuma „Aizliegtais paņēmiens” lieta bija saistīta ar netradicionālo informācijas iegūšanas metodi – slēptās kameras izmantošanu.
3. Žurnālista tiesības uz informācijas iegūšanu vai izpaušanu tiek pamatotas ar likumos noteiktajām tiesībām žurnālistiem un medijiem.

3.10 Daļēji strukturēto interviju rezultāti

Lai iegūtu pētniecisko žurnālistu viedokli par to, ko viņi domā par metožu izmantojumu informācijas iegūšanai, daļēji strukturētās intervijas tika veiktas ar Baltijas pētnieciskās žurnālistikas centra “Re:Baltica” žurnālisti Inesi Liepiņu, ar LTV raidījuma „Aizliegtais paņēmiens” veidotāju un vadītāju Gunti Bojāru, LTV raidījuma „De Facto” vadītāju Ingu Šņori, TV3 raidījuma „Nekā personīga” vadītāju Ilzi Jaunalksni un Latvijas Radio raidījuma „Atvērtie faili” žurnālisti Anitu Braunu. Lai noskaidrotu advokāta viedokli par šo tēmu, tika aptaujāta zvērināta advokāte Linda Bīriņa. Intervijai tik izvēlēta zvērināta advokāte L. Bīriņa, jo viņa ir advokātu biroja “COBALT” vadošā eksperte mediju jautājumos, kā arī ir guvusi plašu pieredzi, pārstāvot savus klientus tiesvedības procesos, kas saistīti ar nepatiesu ziņu atsaukšanu, goda un cieņas aizskaršanu. Tāpat, L. Bīriņa uzstājas konferencēs un vada seminārus par tēmām, kas skar žurnālistu un mediju tiesības. Daļēji strukturētajām intervijām tika uzrunāti arī žurnālisti no „Delfi+” redakcijas, taču neviens no redaktoriem un žurnālistiem uz interviju neatsaucās, tāpat arī divi uzrunātie žurnālisti no žurnāla „IR” redakcijas nevarēja atrast laiku, lai sniegtu atbildes uz daļēji strukturētajā intervijā izvirzītajiem jautājumiem.

⁸⁹ 2020. gada 26. novembra Rīgas apgabaltiesas spriedums lietā Nr. C33444516

Veicot daļēji strukturētās intervijas ar žurnālistiem, tika iegūtas šādas būtiskākās atziņas:

Visi žurnālisti kādreiz darbā ir izmantojuši netradicionālas informācijas iegūšanas metodes. Lai gan daļēji strukturētajām intervijām tika izvēlēti tie žurnālisti, kas strādā medijos, kur izmanto netradicionālas informācijas iegūšanas metodes, autore uzdeva jautājumu „*Vai savā darbā esat izmantojis/ -usi eksperimentus vai citas metodes, lai iegūtu informāciju?*”, lai noskaidrotu, vai visi žurnālisti kādreiz tās ir izmantojuši. Visi aptaujātie pētnieciskie žurnālisti savā darbā ir izmantojuši vai nu eksperimentus, vai slēptās kameras, audioierakstus vai citas metodes, jo ir bijuši gadījumi, kad ar standarta informācijas iegūšanas metodēm nevar savākt pietiekami daudz un derīgu informāciju.

Eksperimentu izmantošanai pētnieciskajā žurnālistikā ir gan pozitīvās, gan negatīvās puses. Kā jau tika noskaidrots no intervijas pirmā jautājuma, visi intervējamie kādreiz izmantojuši darbā metodi „eksperiments”. Jautājot žurnālistiem par to, kā viņi definētu šo metodi pētnieciskajā žurnālistikā, pārsvarā atbildes bija līdzīgas, uzsverot, ka eksperiments ir informācijas iegūšanas metode, kad žurnālists darbojas slēpti un kuras rezultātā iespējams piekļūt lietām tuvāk, nekā citādi tas varbūt būtu iespējams. Tā kā šī informācijas iegūšanas metode tiek izmantota tikai tādos gadījumos, kad citi līdzekļi ir izsmelti, tad tās izmantošana sākotnēji ir ļoti jāpārdomā. Neskatoties uz to, tai ir gan pozitīvie, gan negatīvie aspekti.

Baltijas pētnieciskās žurnālistikas centra „Re:Baltica” žurnāliste uzsver, ka viena no pozitīvajām metodes pusēm ir tā, ka veiksmīga eksperimenta rezultātā žurnālists var piekļūt informācijai tuvāk un varbūt pat tikt pie patiesākas ainas, nekā tas būtu iespējams citā gadījumā. Žurnāliste uzsver, ka, veicot eksperimentu, žurnālistam ir jābūt ļoti uzmanīgam, jo neveiksmīga eksperimenta gadījumā kaitējums pašam žurnālistam var būt lielāks kā kaitējums sabiedrībai. Izstrādājot eksperimentu un žurnālistam tajā piedaloties, vispirms ir noteikti jāizsver drošības riski un plāns, kā rīkoties gadījumā, ja žurnālists tiks atklāts.

Raidījuma „Nekā personīga” vadītāja Ilze Jaunalksne arī uzsver, ka veiksmīgam eksperimentam ir tikai pozitīvs iznākums un tas var nest sabiedrībai labumu. Tas, ka jādodomā par to, kāds būs eksperimenta mērķis un sabiedrības interese tajā, uzsver arī žurnālists Guntis Bojārs, atgādinot, ka eksperimentam ir jādod kāds piensums sabiedrībai – tikai tad tam būs pozitīvās puses. Gan I. Jaunalksne, gan G. Bojārs kā negatīvo faktoru min, ka šādas metodes izmantošana prasa daudz laika un resursus, kas nav pieejami daudziem medijiem Latvijā. Jārēķinās ar to, ka žurnālists ir jāalgo gan medijam, kurā viņš strādā, gan žurnālistam tajā brīdī paralēli ir jāstrādā tajā vietā, kurā viņš ir “iefiltrējies”.

Riskus žurnālista drošībai un eksperimenta potenciālo neizdošanos min arī raidījuma „De Facto” vadītāja Inga Šņore, norādot, ka eksperimenta rezultātus var ietekmēt dažādi nezināmi apstākļi vai neparedzēti notikumi, kas atklātos eksperimenta laikā. To, ka eksperiments nekad nebūs vienīgā informācijas iegūšanas metode uzsvēr visi aptaujātie žurnālisti. Apkopojot atbildes uz jautājumu par eksperimentu izmantojumu pozitīvo un negatīvo pusi, tika secināts, ka visi žurnālisti norāda uz eksperimenta pozitīvu izmantojumu tādā gadījumā, ja tā rezultāts nesīs sabiedrībai ieguvumu, taču eksperiments ne vienmēr var izdoties, kā arī tā laikā var atklāties dažādi, iepriekš neparedzēti sarežģījumi.

Visbiežāk pētnieciskie žurnālisti informācijas iegūšanai izmanto tradicionālās metodes. Aptaujājot pētnieciskos žurnālistus par metodēm, kuras tiek izvēlētas viņu redakcijā informācijas iegūšanai, tika secināts, ka metodes tiek izvēlētas atkarībā no katra stāsta. Ja stāstam nepieciešamo informāciju varēs iegūt no intervijām, dokumentu vai datu analīzes vai citām metodēm, kas ir ierasta žurnālistikas prakse, tad eksperimenti, slēptās kameras vai citas netradicionālas metodes netiks izmantotas. Žurnālisti atzina, ka reizēm stāsta tapšanas sākumā jau ir skaidri zināms, ka, izmantojot ierastās informācijas iegūšanas metodes, nevarēs tikt pie pilnīgas notikuma ainas un pie nepieciešamajiem faktiem. Ja redakcija nonāk pie tāda secinājuma, tad nākas plānot eksperimenta gaitu vai arī plānot to, kā tiks izmantotas citas netradicionālās informācijas iegūšanas metodes. Tas, protams, tiek darīts izvērtējot visus ieguvumus un riskus.

Kā norādīja G. Bojārs, trīs pamata informācijas vākšanas metodes – novērojums, datu analīze un intervijas – raidījuma tapšanā tiek izmantotas ikdienā. Eksperiments vai citas metodes tiek izmantotas ne biežāk kā reizi mēnesī. Par pamata informācijas vākšanas metodēm iknedēļas stāstu tapšanā piekrīt arī A. Brauna, piebilstot, ka citos gadījumos ir svarīgi arī tie avoti, kas ir tuvu stāvoši stāstam, kas tiek pētīts – šādi avoti var atklāt tādu informāciju, kas „nemētājas uz ielas”.

Apkopojot atbildes par metodēm, kuras žurnālisti visbiežāk izmanto, lai iegūtu informāciju, tika secināts, ka stāsta tapšanai pamatā tiek izmantotas metodes – intervija, datu un dokumentu analīze, novērojums. Ja darba procesa gaitā redakcija vai žurnālists saprot, ka ar pamata informācijas iegūšanas metodēm nepietiks, lai iegūtu pilno stāsta ainu, tad nākas izmantot pretrunīgi vērtētas metodes.

Ir noteikta formāla vai neformāla redakcionālā politika par to, kādus līdzekļus žurnālists drīkst vai nedrīkst izmantot, lai iegūtu informāciju. Intervējot žurnālistus, ikviens no viņiem pieminēja to, ka redakcijā vai medijā ir noteikti un atrunāti, taču nerakstīti likumi, kurus žurnālistam būtu jāievēro darba tapšanas gaitā. Piemēram, „Re:Baltica” žurnāliste atzīst, ka redakcijā pats par sevi saprotams ir tas, ka nedrīkst pārkāpt likumu. Lai

gan žurnāliste atzīst, ka reizēs, kad izmantota slēptā kamera, medijs, iespējams, rīkojies pret kādiem normatīvajiem aktiem, vienmēr esot jāizsver, kas ir svarīgāk – ievērot normatīvos aktus vai arī tas, ko sabiedrība iegūs no šī stāsta.

Lai nepārkāptu likumā noteiktās robežas, I. Šnore norāda, ka pirms metožu izmantošanas notiek konsultācijas ar tiesību aizsardzības iestādēm, ja redakcija nav pārliecināta par to, vai netiks pārkāpts likums. Gan I. Šnore, gan I. Jaunalksne atzīst, ka redakcijās strādājošie ievēro augstākos žurnālistikas standartus un ētiku. Piemēram, „Nekā personīga” redakcija ir Latvijas žurnālistu asociācijas biedri, tāpēc redakcijā tiek ievēroti un ir saistoši šīs asociācijas ētikas kodeksā un Latvijas Republikas izdotajos likumos noteiktie punkti.

Žurnāliste A. Brauna piemin, ka „Atvērtie faili” redakcijā skaidri zināms, ka žurnālisti nekad nemaksās kādam par informāciju, jo tādā gadījumā nav saprotama cilvēka motivācija šo informāciju sniegt. Citos gadījumos tas ir jautājums par to, kas ir mērķis un ar kādiem līdzekļiem pie tā nonākt.

Pēc G. Bojāra teiktā, raidījuma „Aizliegtais paņēmiens” redakcijā nav izveidots konkrēts priekšraksts par to, kādus līdzekļus drīkst vai nedrīkst izmantot, taču katrā situācijā tiek izvirzīts jautājums – vai mērķis attaisnos līdzekļus un kāda būs sabiedrības interese? Ja redakcija spēj atbildēt uz šiem jautājumiem, tad tā ir atslēga uz to, kādus līdzekļus drīkstētu vai nedrīkstētu izmantot informācijas iegūšanai.

Apkopojot žurnālistu atbildes uz jautājumu „*Kā Jūsu redakcijā / mediā tiek izvēlētas attiecīgās informācijas iegūšanas metodes?*”, tika secināts, ka redakcijās tiek iekšēji atrunāts tas, kādus līdzekļus žurnālists drīkst izmantot un kādus nē. Kā atzīmēja visi žurnālisti, viennozīmīgi ir jāievēro visi cilvēkiem un žurnālista profesijā strādājošajiem saistošie likumi un kopīgais ētikas kodekss, kuras asociācijas biedrs ir konkrētā redakcija vai žurnālists.

Ētikas jēdziens ir plašs un tas, vai kāds gadījums ir ētisks vai neētisks, ir atkarīgs no katra gadījuma individuāli, kad tiek izmantotas informācijas iegūšanas metodes. Kā uzsver I. Liepiņa, vienmēr stāstā var atrast arī neētisko pusi, taču, viņasprāt, žurnālista darbs ir nodot informāciju sabiedrībai, atklājot slēptas lietas. Tāpat arī vienmēr jāizvērtē – ja sabiedrības ieguvums būs lielāks, nekā pārkāptās ētikas normas, tad tas atsvērot visus neētiskos aspektus. Savukārt, I. Šnore uzskata, ka robežas nevajag pārkāpt un ka metodes jāizmanto tikai gadījumos, kad tas ir ētiski.

Par ieguldījumu sabiedrībā norādīja arī I. Jaunalksne, piebilstot, ka viss ir jādara dozēti. Ja nu gadījumā medijs nonāk līdz tiesas darbiem, tad tam jāspēj pierādīt, ka tas, ko viņš ir paveicis un izpētījis, ir bijis sabiedrības interesēs un stāvējis pāri visam – tad arī var spriest par ētisko vai neētisko pusi. Ja mērķis ir dabūt sabiedrībai svarīgu un vērtīgu

informāciju, tad žurnālisti var atļauties nedaudz vairāk nekā ikdienā. A. Brauna uzskata, žurnālista iefiltrēšanās kādā uzņēmumā vai uzdošanās par citu cilvēku nav neētiska un pretlikumīga rīcība. Gadījumā, ja žurnālists izpauž kādu komercnoslēpumu, tad tas varētu būt neētiski un pret likumu, taču žurnālisti to parasti nedarot, jo apzinās visas no tā izrietošās sekas.

Atkal akcentējot jautājumus – kāda ir sabiedrības interese un ko tu gribi pierādīt? – G. Bojārs atzīmē, ka izmantotās metodes nav neētiskas, ja tiek atklāta nepieciešamā informācija, kas būs sabiedrības interesēs. Kā piemēru viņš min gadījumu, kurā uzņēmums maksā algu aploksnē, tādējādi cilvēki nekrāj naudu pensijai, netiek veiktas sociālās iemaksas un tas ir kaitējums Latvijai un tās tautai. Tādos gadījumos, kad tiek atklātas pretlikumīgas darbības, nav neētiski izmantot citas metodes, lai atklāti parādītu to sabiedrībai.

Analizējot atbildes uz jautājumu par to, vai ir ētiski izmantot netradicionālas informācijas iegūšanas metodes, tika secināts, ka žurnālisti visos gadījumos spriež par to, vai un kāds sabiedrībai no tā būs labums. Ja sabiedrībai šo informāciju ir tiesības uzzināt un tā ir pretlikumīga, tādā gadījumā tas nav neētiski izmantot eksperimentus, slēptās kameras vai citas, iespējams, ne tik ētiski vērtētas informācijas iegūšanas metodes.

Izmantojot daļēji strukturētās intervijas metodes priekšrocības, interviju laikā ar žurnālistiem tika uzdoti arī iepriekš nesagatavoti jautājumi, kas bija saistīti ar to, vai medijam, kurā viņi strādā, kādreiz ir bijuši tiesu darbi saistībā ar metodēm, kuras izmantotas informācijas iegūšanai. Kā jau gadījuma analīzē tika secināts, šādi gadījumi ir bijuši tikai dažiem pētnieciskās žurnālistikas medijiem, tāpat arī intervētie žurnālisti norādīja, ka Latvijā šādu gadījumu ir maz, jo pārējie lielākoties ir par citām apsūdzībām, kas nav saistītas ar metožu izmantojumu.

Apkopojot atbildes no daļēji strukturētās intervijas ar zvērināto advokāti Lindu Bīriņu, tika veikti sekojoši secinājumi.

Latvijā nav atsevišķu normatīvo aktu, kas regulētu jautājumu par metožu izmantojumu žurnālista darbā. Kā tika noskaidrots pētījuma 3.8. nodaļā un kā apstiprināja arī advokāte, Latvijas likumdošanā nav konkrētu likumu, kas regulētu metožu izmantojumu žurnālista profesionālajā darbībā, bet ir dažādi speciāli likumi, kas aizliedz veikt noteiktas darbības objektos vai vietās, kur tas nav atļauts. Tāpat arī ir vispārējie likumi, kas jāievēro ikvienam pilsonim. Advokāte atzīmēja, ka ir likumi, kas nosaka citu personu tiesības uz datu aizsardzību, godu un cieņu, korespondences neaizskaramību, taču arī šādos gadījumos varot būt izņēmumi, ja iegūtā informācija ir sabiedrības interesēs un ja tā ir svarīgāka nekā privātpersonas intereses.

Visbiežāk apsūdzības Latvijā pret žurnālistiem ir celtas saistībā ar nepatiesu, godu un cieņu aizskarošu ziņu atsaukšanu. Pētījuma veiktajā gadījuma analīzē tika secināts, ka Latvijā visbiežāk darbā raksturotos medijus apsūdz lietās, kas saistītas ar nepatiesu informāciju vai ar kādas personas goda un cieņas aizskaršanu. To apstiprina arī zvērināta advokāte L. Bīriņa, pieminot, ka līdzās biežākajiem gadījumiem, ir bijušas lietas arī par slēpto kameru izmantošanu, par korespondences neaizskaramību, personas datu aizsardzības pārkāpumu, taču šādas lietas ierosinātas tiek reti. L. Bīriņa arī norādīja, ka Latvijā ir liels apjoms prasību, kas saistītas ar nepatiesu, godu un cieņu aizskarošu ziņu atsaukšanu. Liela daļa šādu prasību nav pamatotas, taču tās tik un tā no žurnālista vai medija prasa laiku un līdzekļus, ja ir nepieciešams tiesāties.

Vairāki jautājumi, kas izriet no medijiem saistošā likuma, būtu juridiski jāsakārto atbilstoši mūsdienu izpratnei. Likums „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” tika pieņemts 1990. gadā. Kā uzskata L. Bīriņa, ir ļoti daudz jautājumu, kuri būtu jāsakārto atbilstoši mūsdienu izpratnei, kas izriet no starptautiskajām cilvēktiesībām. Kopš likuma pieņemšanas, ir bijuši vairāki mēģinājumi to modernizēt atbilstoši mūsdienu izpratnei un ieviest jaunu likumu, taču tas šajā laika posmā vēl nav realizējies.

4. SECINĀJUMI

Pētījuma “Eksperimentu un citu metožu izmantojums Latvijas pētnieciskajā žurnālistikā: tiesiskais aspekts” mērķis ir noskaidrot, kā un kuri mediji Latvijā pielieto eksperimentus un citas netradicionālas metodes kā informācijas iegūšanas veidu un ko par eksperimentu un citu metožu pielietošanu mediju darbā domā advokāts un pētnieciskie žurnālisti. Apkopojot iegūtos datus no gadījuma analīzes un ekspertu intervijām, tika izvirzīti sekojoši secinājumi:

1. Izpētot pētnieciskās žurnālistikas mediju saturu, tika secināts, ka visbiežāk pieminētās tēmas šajos medijos ir politika Latvijā, ārpolitika, ekonomika, veselība, noziedzība, savukārt mazāk pieminētas tādas tēmas, kā mediji, reliģija, kultūra, vēsture. Populārākās tēmas, iespējams, ir cieši saistītas ar notikumiem, kas pēdējā laikā ir aktuāli Latvijā un pasaulē un kas skar plašākas iedzīvotāju grupas.
2. Apkopojot intervijas ar pētnieciskajiem žurnālistiem Latvijā, var secināt, ka žurnālisti savā profesionālajā darbā visbiežāk izmanto tradicionālas informācijas iegūšanas metodes – intervijas, datu un dokumentu analīzi. Situācijās, kad ar tradicionālajām metodēm nav iespējams iegūt nepieciešamo informāciju, žurnālisti izmanto eksperimentus, slēptās kameras vai citas metodes, kas nav tik bieža prakse žurnālistu darbā. Pārsvarā medijos informācijas iegūšanas metožu izmantojums ir līdzīgs, taču tas atšķiras pēc iegūstamās informācijas nepieciešamības.
3. Intervējot ekspertus un analizējot pieejamos tiesas spriedumus, autore secina, ka pārsvarā Latvijā apsūdzības pret žurnālistiem tiek celtas saistībā ar nepatiesu ziņu atsaukšanu vai goda un cieņas aizskaršanu. Kā norāda intervētā eksperte L. Bīriņa, lielākā daļu apsūdzību ir rezultējušās par labu medijam vai žurnālistam.
4. Apskatot ētikas problemātiku, var secināt, ka šis jēdziens intervēto ekspertu vidū ir neviennozīmīgs. Dažiem ekspertiem šķita, ka visi viņu izmantotie paņēmieni ir ētiski, jo tas sniedz labumu sabiedrībai, savukārt citi eksperti atzina, ka starp ētiku un tās normas pārkāpšanu ir šaura robeža. Eksperti atzina, ka nepārlicinātību palīdz kliedēt konsultēšanās ar jomas speciālistiem un advokātiem.

5. Analizējot pētījumā apskatītos gadījumus un tiesu spriedumus, kas saistīti ar metožu izmantojumu žurnālista darbā, autore secina, ka pētnieciskie žurnālisti un mediji savā profesionālajā darbībā balansē uz likuma un ētikas robežas. Katram izpratne par ētiku ir atšķirīga, taču likums visiem ir viens. Dažkārt šķietami ētiska rīcība var novest pie tiesu darbiem.
6. Izvērtējot tiesu spriedumus, kuros iesaistīti mediji vai to darbinieki, var secināt, ka ir bijuši gadījumi, kad medijs tiek atzīts par vainīgu. Šādu gadījumu ir ievērojami mazāk, nekā tie, kuros medijs vai tā darbinieks ir attaisnots. Tas nozīmē, ka mediji Latvijā pārsvarā darbojas likuma ietvaros.
7. Apskatot Latvijas Republikas likumdošanu, kas saistīta ar informācijas iegūšanas metožu izmantojumu žurnālista darbā, secināts, ka Latvijā nav nodefinēts viens konkrēts likums, kas ierobežotu to izmantojumu. Tā vietā žurnālists savā darbībā vadās pēc vispārējiem Latvijas Republikas likumiem un pēc kāda no žurnālistikas ētikas kodeksiem.

IZMANTOTIE INFORMĀCIJAS AVOTI

- Burgh, H. (Ed.). (2000). *Investigative Journalism: Context and Practice*. Oxfordshire: Taylor&Francis Books Ltd.
- Chalaby, K., J. (1998). *The Invention of Journalism*. New York: St. Martin's Press.
- Eaman, R. (2009). *Historical dictionary of journalism*. USA: Scarecrow press.
- Gaines, C., W. (2008). *Investigative Journalism. Proven Strategies for Reporting the Story*. Washington. CQ Press.
- Gerring, J. (2007). *Case Study Research: Principles and Practices*. New York: Cambridge University Press.
- Harell, C., M. Bradley, A., M. (2009). *Data Collection Methods*. Santa Monica: RAND Corporation.
- Hausman, C. (2012). *Principles and Practices of Journalism*. New Jersey: Rowan University.
- Higson-Smith, C. Bless, C. (2005). *Fundamentals of Social Research Methods*. Lansdowne: Juta Education Ltd.
- Krusnvik, L. (2016). *Using Case Studies as a Scientific Method: Advantages and Disadvantages*. Sweden: Halmstad University.
- Kvale, S. Brinkmann, S. (2009). *Interviews. Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing*. SAGE Publications, Inc.
- Mustapha-Koiki A.R., Ayedun-Aluma V. (2013). *Techniques of Investigative Reporting: Public's right to know and Individual's right to privacy*. University of Nigeria.
- Newcomer, E., K. Hatry, P., H. Wholey, S., J. (2015). *Handbook of Practical Program Evaluation*. San Francisco: Jossey-Bass, Inc.
- Ragin, C., C. Becker, S., H. (Ed.). (1992). *What is a case? Exploring the foundations of social inquiry*. New York: Cambridge University Press.
- Rudin, R., Ibbotson, T. (2002). *An Introduction to Journalism*. Oxford: Focal press.
- Shawbakeh, A., M. Khalil, M. (2020). *Investigative Journalism Handbook*. Aljazeera Media Institute.
- Stake, E. R. (1995). *The Art of Case Study Research*. SAGE Publications, Inc.
- Starman, B., A. (2017). *The case study as a type of qualitative research*. Research Gate.
- Steele, B. (1998). *Hidden Cameras, Hidden Microphones: At the Crossroads of Journalism, Ethics and the Law*. Radio and Television News Directors Foundation.
- Tight, M. (2021). *Origins and Applications of Case Study*. SAGE Publications Ltd.

Williams, N., P. (1978). *Investigative Reporting and Editing*. New Jersey: Prentice Hall, Inc.

Alley Dog. (2021). *Idiographic Approach*. Retrieved from <https://www.alleydog.com/glossary/definition.php?term=Idiographic+Approach>

Apollo.lv (2007). „Nekā personīga”. *Strautmane un Krēvics*. Izgūts no <https://www.apollo.lv/5098707/neka-personiga-strautmane-un-krevics>

Defining Investigative Reporting. (n.d.). Retrieved from <https://ccnmtl.columbia.edu/>

DELFI (2021). *Par mums. Delfi plus*. Izgūts no <https://www.delfi.lv/news/delfi-par-mums/saturs-par-kuru-ir-verts-maksat-starte-delfi-plus.d?id=51064485>

Given, M., L. (2008). *Semi-Structured Interview*. SAGE Resarch Methods. Retrieved from <https://dx-doi-org.databazes.lanet.lv/10.4135/9781412963909.n420>

Greenslade, R. (2012). *An investigation into the founding father of investigative journalism*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/media/greenslade/2012/dec/05/investigative-journalism-irish-independent>

IR (2021). *Par IR*. Izgūts no <https://ir.lv/par-ir-lv/>

Latvijas Republikas likums. *Civillikums*. Izgūts no <https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums>

Latvijas Republikas likums. *Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums*. Izgūts no <https://likumi.lv/doc.php?id=214039>

Latvijas Republikas likums. *Krimināllikums. Vispārīgā daļa*. Izgūts no <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums>

Latvijas Republikas likums. *Kriminālprocesa likums. A daļa. Vispārīgie noteikumi*. Izgūts no <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums>

Latvijas Republikas likums. *Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas likums*. Izgūts no <https://likumi.lv/ta/id/184625-latvijas-evangeliski-luteriskas-baznicas-likums>

Latvijas Republikas likums. *Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem*. Izgūts no <https://likumi.lv/doc.php?id=64879>

Latvijas žurnālistu asociācija (2014). *Ētikas kodekss*. Izgūts no <http://www.latvijaszurnalisti.lv/etikas-kodekss/>

LSM (2013). *Par raidījumu „Aizliegtais paņēmiens”*. Izgūts no <https://ltv.lsm.lv/lv/zinas/aizlie/par/>

LSM (2019). *Aizliegtais paņēmiens. Operācija: “Centrāltirgus cigarešu mafija”*. Izgūts no <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/aizliegtais-panemiens-iefiltrejas-cigaresu-biznesa-centraltirgu-ka-tocka-pelna-12-000-eiro-menesi.a339515/>

LSM (2019). *Aizliegtais paņēmiens. Operācija: “Tokyo-City un sods”*. Izgūts no <https://ltv.lsm.lv/lv/raksts/23.09.2019-aizliegtais-panemiens.-operacija-tokyo-city-un-sods.id168290/>

LSM (2019). „*Nekā personīga*” žurnālisti arī aicina atcelt LTV valdes konkursa rezultātus. Izgūts no <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/neka-personiga-zurnalisti-ari-aicina-atcelt-ltv-valdes-konkursa-rezultatus.a315258/>

LSM (2020). *Aizliegtais paņēmiens. Operācija: “Bērniņa bērnodārzā” 1.sērija*. Izgūts no <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/aizliegtais-panemiens-kliegsana-un-purinasana--vardarbiba-rigas-bernudarza-ir-bernu-ikdiena.a380188/>

LSM (2021). *Atvērtie faili*. Izgūts no <https://lr1.lsm.lv/lv/lr1/raidijumi/atvertie-faili/>

Medhurst, J. (2019). *How public TV broadcasting was born*. Retrieved from <https://theconversation.com/how-public-tv-broadcasting-was-born-120315>

Nacionālā enciklopēdija (2020). *Kvalitatīvās metodes socioloģijā*. Izgūts no <https://enciklopedija.lv/skirklis/8111>

Pieci.lv (2020). *Preses relīzes. Paplašina Latvijas Radio 1 pētniecības saturu un atgriezenisko saikni ar klausītājiem*. Izgūts no <https://www.pieci.lv/lv/par-mums/informacija-presei/?id=688>

Re:Baltica, SSE Rīga Mediju studiju centrs (2018). *Rokasgrāmata žurnālistiem. Īsi par mediju likumiem*. Izgūts no https://www.sseriga.edu/sites/default/files/inline-files/latvian_legal_guide_for_journalists_in_latvian.pdf

Re:Baltica (2021). *Par mums*. Izgūts no <https://rebaltica.lv/par-mums/>

Topping, S. (2021). *History of The Pulitzer Prizes*. Retrieved from <https://www.pulitzer.org/page/history-pulitzer-prizes>

TV3 (2021). *Nekā personīga*. Izgūts no https://tv3play.skaties.lv/series/_serial-2502901/_clip-2503418

UNESCO (2020). *Investigative Journalism*. Retrieved from <https://en.unesco.org/investigative-journalism>

2016. gada 27. janvāra Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas spriedums Nr. C29776714

2018. gada 21. aprīļa Rīgas apgabaltiesas spriedums Nr. C33687416

2020. gada 26. novembra Rīgas apgabaltiesas spriedums Nr. C33444516

PIELIKUMI

1. pielikums

Daļēji strukturēto interviju jautājumi žurnālistiem

1. Vai savā darbā esat izmantojis/ -usi eksperimentus vai citas netradicionālas metodes informācijas iegūšanai?
2. Ko jūs saprotiet ar vārdu „eksperiments” pētnieciskajā žurnālistikā?
3. Ko jūs domājat par eksperimentu izmantojumu, lai iegūtu informāciju? (pozitīvie / negatīvie faktori)
4. Kā jūsu redakcijā / medijā tiek izvēlētas attiecīgās informācijas iegūšanas metodes?
5. Vai medijā / redakcijā ir noteikta politika, kas nosaka, kādus līdzekļus drīkst vai nedrīkst izmantot, lai iegūtu nepieciešamo informāciju?
6. Kuras no informācijas iegūšanas metodēm visbiežāk tiek pielietotas pētnieciskās žurnālistikas materiālos?
7. Vai, Jūsaprāt, ir ētiski izmantot netradicionālas informācijas iegūšanas metodes un kādos gadījumos tas ir pieļaujams?

Daļēji strukturētās intervijas jautājumi advokātei

1. Vai visas metodes, kuras izmanto pētnieciskie žurnālisti Latvijā, ir legālas un vai ir kāds likums, kas to nosaka?
2. Ko Jūs domājat par eksperimentu un citu netradicionālu informācijas iegūšanas metožu (piemēram, slēptās kameras, u.c.) izmantojumu mediju darbā?
3. Kādas ir visbiežākas apsūdzības, kas tiek vērstas pret žurnālistiem Latvijā? Vai tās ir saistītas ar informācijas iegūšanas metožu izmantojumu žurnālista darbā?
4. Kādas, Jūsaprāt, ir visbūtiskākās Latvijas mediju vides problēmas, kas saistītas ar likuma pārkāpumiem?
5. Vai, Jūsaprāt, ir jāievieš kādas izmaiņas likumā, kas saistītas ar medijiem un to darbu? Ja jā, tad kas, Jūsaprāt, būtu jāizmaina?

Daļēji strukturētā intervija ar "Re:Baltica" žurnālisti Inesi Liepiņu

1. Vai savā darbā esat izmantojis/ -usi eksperimentus vai citas netradicionālas metodes informācijas iegūšanai?

Jā, esmu izmantojusi.

2. Ko jūs saprotiet ar vārdu „eksperiments” pētnieciskajā žurnālistikā?

Tā ir informācijas iegūšanas metode, kad žurnālists darbojas slēpti, proti, viņš neatklāj informācijas avotam, ka viņš ir žurnālists un viņš rīkojas kā vai nu patērētājs vai kaut kāds pircējs, vai jeb kas, ko prasa konkrētā situācija, neatklājot, ka viņš ir žurnālists.

3. Ko jūs domājat par eksperimentu izmantojumu, lai iegūtu informāciju? (pozitīvie / negatīvie faktori)

Pozitīvās puses noteikti ir, ja eksperiments ir izsvērts, apdomāts un ir saprasts, ka tā ir vienīgā metode, kā tikt pie patiesas informācijas, tad šim eksperimentam ir lielākoties tikai pozitīvās puses. Pozitīvā puse ir arī tāpēc, ka var iegūt informāciju, kam citādi žurnālists piekļūt nevarētu vai pārbaudīt informāciju, kuru citādāk žurnālists pārbaudīt nevarētu. Iespējams, arī varētu pārbaudīt, bet netiktu pie absolūti patiesas informācijas vai absolūti patiesas ainas. Par negatīvajām pusēm – tur man šķiet ir lielāks kaitējums pašam žurnālistam, nekā, kad būtu izdarīts kāds kaitējums sabiedrībai. Negatīvās puses žurnālistam varētu būt, piemēram, ja nav izsvērti drošības riski, jo tad žurnālistam var būt vienkārši negatīvas emocijas, kad eksperiments izgāžas un žurnālistu atklāj. Vēl atsevišķos gadījumos iespējami pat draudi dzīvībai.

4. Kā jūsu redakcijā / mediājā tiek izvēlētas attiecīgās informācijas iegūšanas metodes?

Tas noteikti ir atkarīgs no katra stāsta. Ja mēs saprotam, ka iegūsim pietiekamu informāciju no dokumentiem, intervijām vai citiem informācijas avotiem, tad mēs paliekam pie tā. Reizēm jau pašā sākumā, kad strādājam pie stāsta, ir skaidri zināms, ka, izmantojot tikai parastās metodes, nevarēsim tikt pie pilnīgas ainas, tad mēs arī izvēlamies izmantot eksperimentus. Reizēm to saprot darba procesa gaitā, kad visas durvis ir slēgtas un neviens pat negrib ar tevi runāt, tad nākas izšķirties par labu citām informācijas iegūšanas metodēm.

5. Vai mediājā / redakcijā ir noteikta politika, kas nosaka, kādus līdzekļus drīkst vai nedrīkst izmantot, lai iegūtu nepieciešamo informāciju?

Pirmkārt, nedrīkst pārkāpt likumu. Es nespēju šobrīd iedomāties situāciju, kur mēs būtu rīkojušies prettiesiski, varbūt vienīgi kaut kādas reizes, kad tiek izmantota slēptā kamera, tad tas īsti varbūt neatbilst kādiem normatīvajiem aktiem vai likumiem. Bet žurnālistam

vienmēr ir jāizsver, kas ir svarīgāk – ievērot kaut kādus normatīvos aktus vai arī tas, ko iegūs sabiedrība no šīs veiktās darbības vai izmantotā eksperimenta. Ja tas sabiedrības ieguvums atsver metožu negatīvās blaknes, tad ir vērts izvēlēties.

Mums redakcijā diezgan regulāri notiek apmācības, kur apmāca gan kā strādāt *undercover*, gan kā sevi pasargāt, gan kā nenonākt kaut kādās situācijās, kur tiešām jau ir draudi dzīvībai vai veselībai. Tāpat arī žurnālists neko nedara pats uz savu galvu, tāpat arī neveic viens pats eksperimentu. Tas ir atrunāts ar kolēģiem, atrunāts ar redaktoru, un visi ir informēti par to, kur un kad atrodas žurnālists.

6. Kuras no informācijas iegūšanas metodēm visbiežāk tiek pielietotas pētnieciskās žurnālistikas materiālos?

Mēs visbiežāk pielietojam dažādus dokumentus, datu bāzes, intervijas un citus tradicionālos informācijas iegūšanas avotus, taču brīžos, kad saprotam, ka informācijai nevarēs tik viegli piekļūt klāt, izsveram arī par labu eksperimentiem un slēptajām kamerām.

7. Vai, Jūsaprāt, ir ētiski izmantot netradicionālas informācijas iegūšanas metodes un kādos gadījumos tas ir pieļaujams?

Protams, vienmēr un visā var atrast arī neētisko pusi, bet man šķiet, ka žurnālistam tomēr tas darbs ir nodot informāciju sabiedrībai, atklāt slēptas lietas un ir jāizvērtē – ja sabiedrībai ieguvums ir lielāks, nekā tās pārkāptās ētikas normas, tad ir jāsliecas par to, ka mēs tomēr strādājam sabiedrības labā. Ja sabiedrībai ir tiesības to zināt, tad tas atsver visus neētiskos aspektus.

Daļēji strukturētā intervija ar „De Facto” žurnālisti Ingu Šņori

1. Vai savā darbā esat izmantojis/ -usi eksperimentus vai citas netradicionālas metodes informācijas iegūšanai?

Jā, esmu.

2. Ko jūs saprotiet ar vārdu „eksperiments” pētnieciskajā žurnālistikā?

Tā ir mākslīgi radīta situācija, lai pārbaudītu iepriekšēju pieņēmumu atbilstību faktiskajai.

3. Ko jūs domājat par eksperimentu izmantojumu, lai iegūtu informāciju? (pozitīvie / negatīvie faktori)

Pozitīvie faktori – iespēja nepastarpināti iegūt informāciju – faktus, emocijas, pieredzi. Negatīvie – eksperimentu var ietekmēt žurnālistam nezināmi blakus apstākļi vai neparedzēti notikumi. Svarīgi ir ievērot arī ētiskos apsvērumus, piemēram, ja ir eksperiments par kaitīgo vielu pārdošanu nepilngadīgām personām, tad kā eksperimenta dalībnieku tomēr jāizvēlas persona, kurai jau ir pilni 18 gadi. Atkarībā no eksperimenta veida varētu būt nepieciešama arī citos veidos iegūta informācija vai datu apkopojums.

4. Kā jūsu redakcijā / medijā tiek izvēlētas attiecīgās informācijas iegūšanas metodes?

Atkarībā no konkrētās situācijas, izvērtējot ieguvumus un riskus.

5. Vai medijā / redakcijā ir noteikta politika, kas nosaka, kādus līdzekļus drīkst vai nedrīkst izmantot, lai iegūtu nepieciešamo informāciju?

Jā. Noteikti jāievēro augsti žurnālistikas standarti un ētika. Ja eksperiments vai kāda cita metode varētu būt potenciāls risks pārkāpt likumā noteiktās robežas, pirms to veikšanas notiek konsultācijas arī ar tiesību aizsardzības iestādēm.

6. Kuras no informācijas iegūšanas metodēm visbiežāk tiek pielietotas pētnieciskās žurnālistikas materiālos?

Pamatu pamats tomēr ir intervijas (formālas un neformālas), darbs ar dokumentiem (liela daļa ir publiski pieejami, atliek tos analizēt) un datu analīze.

7. Vai, Jūsaprāt, ir ētiski izmantot netradicionālas informācijas iegūšanas metodes un kādos gadījumos tas ir pieļaujams?

Jā, ja tas nepārkāpj ētikas robežas. Kā jau minēju, tas ir pieļaujams, lai iegūtu informāciju, kuru citādā veidā nav iespējams iegūt.

Daļēji strukturētā intervija ar „Nekā personīga” žurnālisti Ilzi Jaunalksni

1. Vai savā darbā esat izmantojis/ -usi eksperimentus vai citas netradicionālas metodes informācijas iegūšanai?

Esmu izmantojusi.

2. Ko jūs saprotiet ar vārdu „eksperiments” pētnieciskajā žurnālistikā?

Eksperiments ir iepriekš plānots vismaz divu mēnešu ilgs projekts, kas prasa laiku, resursus un zināšanas. Ne vienmēr eksperiments var izdoties un ne vienmēr var būt tie rezultāti, kas sākotnēji plānoti.

3. Ko jūs domājat par eksperimentu izmantojumu, lai iegūtu informāciju? (pozitīvie / negatīvie faktori)

Es domāju, ka eksperimenta izmantošanai ir pozitīvs iznākums, ja tas, piemēram, atklāj, ka kādā uzņēmumā maksā aplokšņu algas vai arī atklāj kādu citu sistēmisku pretlikumīgu darbību. Negatīvais faktors – tas ir laikietilpīgi, jo uzņēmumā vai citā vietā ir jāiesūta savs cilvēks, tā teikt, *undercover* cilvēks, un viņš jāiesūta vismaz uz diviem mēnešiem, jo mēs savā redakcijā uzskatām, ka pa mēnesi nevar pierādīt to, ko žurnālists ir vēlējis atklāt. Tāpat arī tas prasa resursus. Šis cilvēks ir jāalgo un jānoņem no faktiski visiem ikdienas darbiem, kā arī rezultāts ir neprognozējams un iztērēti resursi un laiks būs vējā. Kopumā pret šo informācijas iegūšanas metodi es iztuos piesardzīgi un uzskatu, ka tā jāizmanto tikai retos un atsevišķos gadījumos. Kvalitatīvai žurnālistikai tomēr jāspēj darboties pamatā ar tām metodēm, kuras mēs varam droši saukt par legālām vai vismaz ne apšaubāmām.

4. Kā jūsu redakcijā / medijā tiek izvēlētas attiecīgās informācijas iegūšanas metodes?

Mūsu redakcijā eksperimenti kā informācijas iegūšanas metode tiek izmantota salīdzinoši reti, jo tam ir savi riski un rezultāts nav prognozējams, kā arī tā metode ir pietiekami kontroversiāla un ētiski apspriežama. Izmantojot šādas metodes ir jāatbild uz diviem svarīgiem jautājumiem: vai tā ir vienīgā iespējamā metode, ar kuru iespējams rezultāts varētu tikt panākts un cik tālu tas atbilst sabiedrības interesēm? Ja šie abi jautājumi atbild apstiprinoši, tad es teiktu, ka eksperiments ir jāīsteno.

5. Vai medijā / redakcijā ir noteikta politika, kas nosaka, kādus līdzekļus drīkst vai nedrīkst izmantot, lai iegūtu nepieciešamo informāciju?

Konkrētas, uz papīra uzrakstītas politikas, ka nedrīkst kaut ko izmantot, mums nav. Mēs, kā visi žurnālisti, kam ir saistoši visi rakstītie likumi un kopīgais ētikas kodekss, kas ir

Latvijas žurnālistu asociācijai, kuras biedri mēs visi redakcijā esam, ievērojam šos te kodeksā un likumos noteiktos punktus. Iespējams, ka neviens no kvalitatīvās žurnālistikas īstenotājiem neiztieks bez sodībām vai tiesvedībām. Mūsu raidījums nepastāvētu jau 14 gadus, ja tas tomēr pārsniegtu kaut kādu kritisko robežu likumu vai ētikas pārkāpumos. Mēs esam vienojušies, ka metodes – eksperimenti, slēptās kameras un citas – izmantojam tikai tādos gadījumos, ja tās ir vienīgās iespējamās metodes un gadījumā, ja šī metode nesīs nezināmu rezultātu, tad mēs vienkārši atsakāmies no šī temata un stāstām par tiem tematiem, kurus varam pilnīgi izpētīt.

6. Kuras no informācijas iegūšanas metodēm visbiežāk tiek pielietotas pētnieciskās žurnālistikas materiālos?

Visbiežāk izmantojam intervijas, datu un dažādu dokumentu analīzi, taču gadījumos, kad izlemjam par labu citām metodēm, pielietojam arī slēptās kameras, ierakstus un eksperimentus.

7. Vai, Jūsaprāt, ir ētiski izmantot netradicionālas informācijas iegūšanas metodes un kādos gadījumos tas ir pieļaujams?

Es esmu absolūti pārliecināta, ka slēptās kameras, tāpat kā žurnālista iefiltrēšanās kādā iespējamā noziedzīgā grupējamā, ir metodes, kas ir pastāvējušas un pastāvēs, jo, ja tā ir vienīgā izmantojamā metode, tad to drīkst izmantot informācijas iegūšanai. Neskatoties uz to, tas ir jādara dozēti un jādomā, kāds būs ieguldījums sabiedrībā. Un, ja medijs nonāk līdz tiesas darbiem, viņam jāspēj pierādīt, ka tas, ko viņš ir izpētījis stāv pāri visam un ir sabiedrības interesēs.

Daļēji strukturētā intervija ar „Atvērtie faili” žurnālisti Anitu Braunu

1. Vai savā darbā esat izmantojis/ -usi eksperimentus vai citas netradicionālas metodes informācijas iegūšanai?

Jā, esmu izmantojusi.

2. Ko jūs saprotiet ar vārdu „eksperiments” pētnieciskajā žurnālistikā?

Tas ir tas, kas žurnālista profesionālajā darbībā pārbauda to, kas strādā vai nestrādā.

3. Ko jūs domājat par eksperimentu izmantojumu, lai iegūtu informāciju? (pozitīvie / negatīvie faktori)

Pozitīvās puses – žurnālists var pēc iespējas nokļūt tuvāk attiecīgajai situācijai un patiesībai, un redzēt, kā strādā lietas praksē. Kopumā tas ir milzīgs ieguldījums un, ja tas izdodas, var nest kvalitatīvus rezultātus. No rezultāta viedokļa es neko negatīvu neredzu, protams, eksperiments nebūs vienīgais, ko tu izmantosi savam pētījumam, jo būs jāizmanto arī intervijas, datu un faktu apstrāde un citas metodes, taču kopumā es domāju tam nav negatīvo aspektu. Eksperimenti ir grūti, tie nav vienkārši, kā arī eksperimentā nevar piedalīties sabiedrībā atpazīstams žurnālists, jaunie žurnālisti ir jāapmāca un tas var aizņemt laiku.

4. Kā jūsu redakcijā / medijā tiek izvēlētas attiecīgās informācijas iegūšanas metodes?

Tas ir atkarīgs no temata.

5. Vai medijā / redakcijā ir noteikta politika, kas nosaka, kādus līdzekļus drīkst vai nedrīkst izmantot, lai iegūtu nepieciešamo informāciju?

Mēs skaidri zinām, ka mēs nekad nemaksāsim par informāciju, jo kāda tad ir tā cilvēka motivācija, ja viņš par šo informāciju vēlas kādu samaksu. Citādi, tas ir jautājums par katru gadījumu un par to, kā nonākt pie mērķa.

6. Kuras no informācijas iegūšanas metodēm visbiežāk tiek pielietotas pētnieciskās žurnālistikas materiālos?

Ļoti bieži tā ir informācija ar datiem, dokumentiem, tad tiek veiktas intervijas ar stāstā iesaistītajiem cilvēkiem. Citos gadījumos svarīgi ir avoti, kas ir tuvu stāvoši pētāmajai tēmai, jo no viņiem arī var iegūt tādu informāciju, kas „nemētājas uz ielām” un atklāj to, kas nebūtu redzams dokumentos vai citos datos. Stāstu vajadzībām esam izmantojuši arī eksperimentus.

7. Vai, Jūsprāt, ir ētiski izmantot netradicionālas informācijas iegūšanas metodes un kādos gadījumos tas ir pieļaujams?

Vienmēr ir svarīgi, kas ir tas mērķis. Ja mērķis ir dabūt un zināt sabiedrībai vērtīgu informāciju, tad žurnālistikā var atļauties nedaudz vairāk nekā ikdienā. Es īsti neredzu, kas tur būtu neētisks, ja, piemēram, iesūta kādu žurnālistu strādāt uzņēmumā, kas darbojas pret likumu. Neētiski būtu, ja žurnālists izmantotu, teiksim, kādu komercnoslēpumu, bet to jau žurnālisti parasti nedara.

Daļēji strukturētā intervija ar „Aizliegtais paņēmiens” žurnālistu Gunti Bojāru

1. Vai savā darbā esat izmantojis/ -usi eksperimentus vai citas netradicionālas metodes informācijas iegūšanai?

Jā, protams esmu izmantojis.

2. Ko jūs saprotiet ar vārdu „eksperiments” pētnieciskajā žurnālistikā?

Eksperimentus lieto tajā brīdī, kad ar citām metodēm nav iespējams kaut kam piekļūt klāt vai kaut ko noskaidrot, eksperiments pievelk kaut kādas lietas un parāda tās tuvplānā, līdzīgi kā *zoom* funkcija kamerai.

3. Ko jūs domājat par eksperimentu izmantojumu, lai iegūtu informāciju? (pozitīvie / negatīvie faktori)

Eksperiments palīdz atklāt lietas, ko citkārt varbūt nevarētu atklāt, piemēram, žurnālistam iefiltrējoties kādā vietā, viņš var atklāt un fiksēt to, kā šis uzņēmums maksā saviem darbiniekiem aplokšņu algas. Galvenais, veicot eksperimentu, ir pajautāt sev – kas ir tas mērķis un kāda ir sabiedrības interese, jo eksperiments vienkārši eksperimenta pēc nav svarīgs. Svarīgi, lai tas dod kādu piensumu sabiedrībā, tad arī tam būs tikai pozitīvās puses. Eksperimenti parasti ir diezgan garš process, tā var būt kā negatīvā puse, un tie prasa arī papildu resursus.

4. Kā jūsu redakcijā / mediājā tiek izvēlētas attiecīgās informācijas iegūšanas metodes?

Mēs zinām, ka pamata informācijas vākšanas metodes ir trīs – novērojums, datu analīze un intervijas (sarunas), un mēs jau ikdienā un katru nedēļu, taisot jaunu raidījumu, izmantojam visas šīs metodes. Eksperimentus mēs izmantojam varbūt reizi mēnesī, jo ir daļa tematu, kam informāciju var savākt arī bez eksperimentu izmantošanas.

5. Vai mediājā / redakcijā ir noteikta politika, kas nosaka, kādus līdzekļus drīkst vai nedrīkst izmantot, lai iegūtu nepieciešamo informāciju?

Mums nav tāda konkrēta priekšraksta tam, ko drīkst vai ko nedrīkst izmantot, bet katrā konkrētajā situācijā mēs uzdodam sev jautājumu - vai mērķis attaisnos līdzekļus un kur ir tā sabiedrības interese? Tā būtu tā atslēga uz to, kad drīkst vai nedrīkst izmantot kādus līdzekļus.

6. Kuras no informācijas iegūšanas metodēm visbiežāk tiek pielietotas pētnieciskās žurnālistikas materiālos?

Visbiežāk izmantojam trīs pamata informācijas vākšanas metodes un gadījumos, kad ar šīm metodēm nevar ievākt pietiekami, tad izmantojam eksperimentus, slēptās kameras un citus līdzekļus.

7. Vai, Jūsaprāt, ir ētiski izmantot netradicionālas informācijas iegūšanas metodes un kādos gadījumos tas ir pieļaujams?

Brīdī, kad tu izmanto šīs metodes, ir jāuzdod galvenais jautājums – kāda ir sabiedrības interese un ko tu gribi parādīt? Runājot par, piemēram, aplokšņu algu gadījumu. Mēs neesam ieinteresēti, ka uzņēmums maksā algu aploksnē, jo tā ir pelēkā nauda, cilvēki nekrāj naudu pensijai, netiek veiktas sociālās iemaksas un tas ir kaitējums visai Latvijai, tāpēc tad arī izmantosim kādu citu metodi, lai atklātu nepieciešamo informāciju, kas būtu sabiedrības interesēs.

Daļēji strukturētā intervija ar zvērinātu advokāti Lindu Bīriņu

1. Vai visas metodes, kuras izmanto pētnieciskie žurnālisti Latvijā, ir legālas un vai ir kāds likums, kas to nosaka?

Kopumā neviens normatīvais akts šo jautājumu tieši neregulē. Ir dažādi speciālie likumi, kas aizliedz veikt noteiktas darbības noteiktos objektos / vietās, piemēram, kas saistīti ar valsts drošību. Tāpat arī ir vispārīgie likumi, kas jāņem vērā un kas nosaka, piemēram, citu personu tiesības uz datu aizsardzību, godu un cieņu, korespondences neaizskaramību, taču arī šajos gadījumos var būt izņēmumi, ja informācija ir sabiedrības interesēs un tā ir svarīgāka nekā privātpersonas intereses. Tas izriet no tiesībām uz vārda brīvību un šo tiesību interpretācijas nacionālajos un starptautiskajos tiesību aktos. Par atsevišķām metodēm un to tiesiskumu ir bijuši arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumi, piemēram, par filmēšanu ar slēpto kameru (*Haldimann and Others v. Switzerland; Bremner v. Turkey*). Atsevišķi žurnālistu ētikas kodeksi var saturēt kādu papildu regulējumu par dažādu metožu izmantošanu.

2. Ko Jūs domājat par eksperimentu un citu netradicionālu informācijas iegūšanas metožu (piemēram, slēptās kameras, u.c.) izmantojumu mediju darbā?

Jebkuras šādas metodes izmantošana visdrīzāk būs saistīta ar iejaukšanos kāda indivīda privātajā dzīvē, līdz ar to katrā konkrētā situācijā žurnālistam ir jāspēj izvērtēt interešu balanss un noteikt, kuras intereses būtu uzskatāmas par svarīgākām. Ja informāciju nav iespējams iegūt ar tradicionālām metodēm, un informācija ir sabiedrības interesēs, tad šādu netradicionālu metožu izmantošana būtu pieļaujama.

3. Kādas ir visbiežākas apsūdzības, kas tiek vērstas pret žurnālistiem Latvijā? Vai tās ir saistītas ar informācijas iegūšanas metožu izmantojumu žurnālista darbā?

Ir bijušas atsevišķas lietas par slēptās kameras izmantošanu, par korespondences neaizskaramību, personas datu aizsardzības pārkāpumu, bet kopumā visbiežāk pret žurnālistiem tiek celtas prasības par nepatiesu, godu un cieņu aizskarošu ziņu atsaukšanu. Par informācijas iegūšanas metodēm šādas prasības ir daudz retāk.

4. Kādas, Jūsaprāt, ir visbūtiskākās Latvijas mediju vides problēmas, kas saistītas ar likuma pārkāpumiem?

Grūti spriest, vai tās ir visbūtiskākās, bet tiešām liels apjoms ir prasības par nepatiesu, godu un cieņu aizskarošu ziņu atsaukšanu. Liela daļa prasību nav pamatotas, bet vienalga tas

prasa no žurnālista / medija iesaisti laikietilpīgā tiesas procesā. Šobrīd ļoti aktuālas ir arī pretenzijas, kas balstītas uz iespējamiem datu aizsardzības pārkāpumiem no žurnālistu puses. Žurnālistiem jābūt ļoti uzmanīgiem, cik un kāda veida informāciju par personu atklāt, lai tā būtu samērīga, atbilstoša sabiedrības interesēm, bet arī pārmērīgi neiejauktos indivīda privātajā dzīvē.

5. Vai, Jūsaprāt, ir jāievieš kādas izmaiņas likumā, kas saistītas ar medijiem un to darbu? Ja jā, tad kas, Jūsaprāt, būtu jāizmaina?

Kopumā skatoties, ir ļoti daudz jautājumu, kas izriet no likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem”, kuri juridiski būtu jāsakārto atbilstoši mūsdienu izpratnei, kas izriet no starptautiskajām cilvēktiesībām. Tā kā likums tika pieņemts 1990.gadā, vairākkārt ir bijuši mēģinājumi to modernizēt un rakstīt jaunu likumu, taču tas diemžēl vēl nav realizējies.

Bakalaura darbs „Eksperimentu un citu metožu izmantojums Latvijas pētnieciskajā žurnālistikā: tiesiskais aspekts” izstrādāts LU Sociālo zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Darba apjoms (no ievada līdz secinājumiem ieskaitot) ir 109 711 rakstzīmes (ieskaitot intervālus, bet neieskaitot zemsvītras atsauces).

Autors: _____ Sindija Kostigova
(paraksts)

Rekomendēju/nerekomendēju darbu aizstāvēšanai.

Vadītāja: pasniedzēja Mg. Sarmīte Kolāte _____
(paraksts)

02.06.2021.

Recenzents: pasniedzēja Mg. Vikija Valdmāne-Rozenberga _____
(paraksts)

Darbs iesniegts Komunikācijas zinātnes nodaļā _____.202__.

Dekāna pilnvarotā persona: metodiķe _____
(paraksts)

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

16.06.2021. prot. Nr. ____

Komisijas sekretārs: lektors Mg. Roberts Vīksne _____
(paraksts)